ZAŠTO I KAKO PRAVIMO OTPAD OD HRANE?

Analiza istraživanja navika i stavova građana Beograda

CENTAR ZA UNAPREĐENJE ŽIVOTNE SREDINE

UN environment programme 50 1972-2022

ZAŠTO I KAKO PRAVIMO OTPAD OD HRANE?

Analiza istraživanja navika i stavova građana Beograda

Izdavač: Centar za unapređenje životne sredine

Za izdavača: Ivana Jovčić

Urednica: Ivana Jovčić

Autor: dr Dražen Pavlica

Saradnici: Vladan Šćekić, Ivana Jovčić

Lektura i korektura: Marijana Milošević

Fotografija na naslovnoj strani: Ella Olsson / Unsplash

Dizajn i priprema publikacije: ADV studio

ISBN-978-86-915643-6-0

Elektronska publikacija: Beograd, septembar 2021. godine

Stavovi izraženi u ovoj publikaciji isključiva su odgovornost autora i njegovih saradnika i ne predstavljaju nužno zvaničan stav Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu.

Ova publikacija objavljena je uz finansijsku pomoć Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu.

/SADRŽAJ

UVODNA REČ **2**

KRATKE METODOLOŠKE SMERNICE **5**

ISTRAŽIVAČKI NALAZI **6**

DEMOGRAFSKE KONFIGURACIJE **7**

HRANA U DOBA COVID-19 **10**

Kupovina hrane pre i tokom pandemije 11

Bacanje jestivih delova hrane pre i tokom pandemije 14

Naručivanje namirnica pre i tokom pandemije 17

Naručivanje hrane pre i tokom pandemije 20

CIKLUS SNABDEVANJA **25**

Planiranje kupovine 26

Kupovina hrane 29

Neplanirana kupovina 30

Razlozi neplanirane kupovine 32

Odlaganje hrane 34

PRIPREMA HRANE **36**

Učestalost pripreme hrane u domaćinstvu 37

Učestalost kupovine gotovih jela 38

Ko uobičajeno priprema hranu u domaćinstvu? 39

Priprema hrane u doba COVID-19 42

BACANJE JESTIVIH DELOVA HRANE **44**

Učestalost bacanja jestivih delova hrane 45

Količina bačene jestive hrane 47

Razlozi za bacanje jestivih delova hrane 49

Razlozi zašto se jestivi delovi hrane ne bacaju 51

Pripremanje tradicionalnih i/ili kreativnih jela 53

/SADRŽAJ

STAVOVI I NAVIKE **56**

Konfiguracije stavova 57

Zainteresovanost za smanjenje otpada od hrane 59

Znanje o problematici bacanja hrane 61

O postojanju želje/volje da se bude informisan radi smanjenja bacanja hrane 63

Delovanje u pravcu smanjenja bacanja hrane 65

Znanje o posledicama bacanja hrane 66

Klimatske promene 66

Vodni resursi 68

Biodiverzitet 70

Upravljanje otpadom 72

Upotreba zemljišta 74

Siromaštvo 76

SPREMNOST NA PROMENU **78**

Spremnost na razvrstavanje otpada od hrane 79

Buduće ponašanje u vezi s bacanjem hrane 81

ZAVRŠNA REČ **83**

Spisak tabela 84

Spisak grafikona 84

/UVODNA REČ/

Hrana, to se podrazumeva, predstavlja neizostavnu komponentu čoveka i društva. Hrana je plastičan i dalekosežan izraz sveukupnih društvenih procesa: od ekonomske logike, preko moralnih implikacija i ekoloških učinaka, pa do njenih simboličkih razrada. Hrana je suštinska odrednica ljudske egzistencije. Koliko je nužno da se hranimo toliko se neprestano nalazimo i pred izazovom oblikovanja novih potreba u domenu ishrane.

Kada govorimo o hrani, uvek se postavlja pitanje da li smo pripadnici društva ili socijalnog sloja koji uživa u izobilju hrane ili smo, nasuprot tome, oni koji se nalaze u oskudici. To je tačka gde se, manje ili više srećno, prepliću ekonomija, društveni moral i ekologija. Ne samo one ekološki (samo)svesnije i društveno solidarnije građane, zabrinjava u kolikoj meri i dostupnost hrane, kao i njen kvalitet, bivaju uslovljeni logikom ekonomske dobiti i (ekstra)profita.

Bacanje hrane predstavlja rastući problem širom sveta. Procene su da jedna trećina ukupno proizvedene hrane završava na deponijama, dok s druge strane gotovo milijardu ljudi živi ispod granice siromaštva. Ovakva praksa odnosa prema hrani, pored moralno-etičkog, ima značajne posledice na životnu sredinu i zdravlje ljudi.

Dostupna stručna i naučna literatura pokazuje da domaćinstva značajno doprinose ukupnoj količini nastalog otpada od hrane. Zbog toga je od izuzetnog značaja stavljanje krajnjih korisnika u prehrambenom lancu u centar budućih strategija za prevenciju i smanjenje otpada od hrane. To, pre svega, iziskuje: bolji uvid u razloge bacanja hrane koja je mogla biti upotrebljena, znanje i informisanost i potencijalne prepreke za smanjenje otpada. Zbog toga je cilj istraživanja koje smo sproveli da istraži stavove i navike o bacanju jestivih delova hrane u domaćinstvima i da empirijskim dokazima pomogne boljem razumevanju odnosa prema hrani i bacanju hrane.

Ovo istraživanje utvrđuje stavove i navike građana, i sprovedeno je samo za teritoriju grada Beograda, s pripadajućim gradskim i prigradskim opštinama. Utvrđivanje količine bačenih jestivih i nejestivih delova hrane obavljeno je u sklopu posebnog istraživanja, u okviru kojeg je sprovedeno direktno merenje u domaćinstvima. Analiza ova dva istraživanja predstavlja polaznu osnovu za sve dalje studije o bacanju hrane u domaćinstvima u Beogradu.

Kreiranjem Ciljeva održivog razvoja (COR) nastao je najambiciozniji plan čovečanstva za bolji svet u kojem živimo. U septembru 2015. godine, na Skupštini Ujedinjenih nacija, ukupno 193 države, među kojima je i Srbija, prihvatile su učešće u planu koji sadrži 17 ciljeva i 169 potciljeva. S obzirom na to da je plan da se ovi ciljevi ispune do 2030. godine, Ciljevi održivog razvoja se nazivaju i Agenda 2030.

Ovo istraživanje je direktno povezano s Ciljem održivog razvoja 12 – Odgovorna potrošnja i proizvodnja, potcilj 3 – do kraja 2030. godine globalno prepoloviti bacanje hrane po glavi stanovnika na nivou maloprodaje i potrošača, smanjiti gubitke u hrani u proizvodnji i lancima snabdevanja, što obuhvata i gubitke koji nastaju posle žetve. Međutim, dostizanje COR-a nije samo pitanje države – svako od nas, ma koliko malo ili mnogo to bilo, može da utiče na svet u kome živimo.

Istraživanje je uokvireno projektom *Build Back Better – Reducing waste in food consumption by up-taking green and digital technologies*, a sprovodi ga Centar za unapređenje životne sredine, uz finansijsku podršku Programa Ujedinjenih nacija za životnu sredinu (UNEP).

Cilj Projekta je da neposredno doprinese potcilju održivog razvoja 12.3 (Prepoloviti otpad od hrane), kao i sledećim COR: COR2 (Svet bez gladi), COR9 (Industrija, inovacije i infrastruktura), COR12 (Odgovorna potrošnja i proizvodnja), COR13 (Akcija za klimu) i COR17 (Partnerstvom do ciljeva).

KRATKE METODOLOŠKE SMERNICE

Istraživanjem je pokrivena teritorija grada Beograda, a u istoj meri je korišćena onlajn i telefonska anketa. Uz izvesna prihvatljiva odstupanja, u uzorku je srazmerno zastupljena svaka od sedamnaest beogradskih opština.[1] Uzorak je reprezentativan i uključuje tačno 1.003 ispitanika. Poststratifikovan je po polu i starosti na osnovu popisa iz 2011. godine. Samo anketiranje je obavljeno u prvoj polovini juna 2021. godine.

Sledi jezgrovit prikaz izveštaja. U poslednje vreme, nezaobilazno je da bilo koje istraživanje uvrsti i segment pitanja u vezi s korona virusom. Sledeći krug pitanja tiče se planiranja, kupovine i čuvanja hrane. Potom, imamo set pitanja koja se odnose na pripremu hrane. Središnji deo istraživanja čine pitanja koja se neposredno tiču bacanja jestivih delova hrane. Mimo samih praksi kupovine, pripremanja i bacanja hrane, važno nam je bilo da dobijemo presek stavova i navika naših ispitanika u vezi s predmetom istraživanja. Najzad, istraživanje sadrži sledeće demografske dimenzije: pol, strukturu i prihode domaćinstva, uzrast, stepen obrazovanja i opštinu življenja ispitanika.

1 Navedenih sedamnaest beogradskih opština razdvajaju se na gradsku zonu (Vračar, Stari grad, Savski venac, Voždovac, Zvezdara, Palilula, Rakovica, Čukarica, Novi Beograd i Zemun) i prigradsku zonu (Barajevo, Grocka, Lazarevac, Mladenovac, Obrenovac, Sopot i Surčin).

/ISTRAŽI-VAČKI NALAZI/

Na početku izlaganja istraživačkih nalaza priložićemo višestrana demografska svojstva naših ispitanika. U daljem toku izlaganja postepeno ćemo analizirati svaku dimenziju koja je izdvojena u odeljku **o kratkim metodološkim smernicama.**

DEMOGRAFSKE KONFIGURACIJE

U metodološkim napomenama je već nabrojano koje demografske dimenzije sadrži naše istraživanje, a krenućemo od polne strukture ispitanika. Priložena tabela svedoči da u našem uzorku imamo prilično uravnoteženu polnu strukturu ispitanika. Nešto veći broj ispitanica može se obrazložiti i time da su žene, po pravilu, upućenije u predmet našeg istraživanja.

Polna struktura ispitanika	Broj	Procenat
Žene	536	53,4
Muškarci	467	46,6
Ukupno	**1.003**	**100,0**

Tabela 1. *Polna struktura ispitanika (brojevi i procenti)*

Podjednako je važno da obratimo pažnju na sastav i prihode domaćinstava iz kojih dolaze naši ispitanici. Kada je posredi struktura, u uzorku smo imali najveći broj ispitanika iz dvočlanih i četvoročlanih domaćinstava. Kada se to uporedi s podacima iz poslednjeg popisa, uočavamo kako su četvoročlana domaćinstva znatno zastupljenija u našem uzorku nego što je to slučaj u ukupnoj populaciji.

Broj članova u domaćinstvu	Procenat
Sa 1 članom	16,7
Sa 2 člana	28,4
Sa 3 člana	16,2
Sa 4 člana	28,3
Sa 5 i više članova	10,4
Ukupno	**100,0**

Tabela 2. *Broj članova domaćinstva (procenti)*

I više nego što je to kod strukture domaćinstva, prihodi domaćinstva imaju, pretpostavljamo, značajan uticaj na praksu bacanja hrane. Oni koji pripadaju višim prihodovnim razredima nisu u nekoj vrsti oskudice kada je u pitanju raspolaganje hranom. O tome će više biti reči u daljem toku izlaganja, a zasad uviđamo da nam u uzorku pretežu dva središnja prihodovna raspona, onaj od 50.000 do 80.000 dinara (27,5%) i onaj od 80.000 do 120.000 dinara (24,5%). Dok na jednom polu, onom do 50.000 dinara, imamo 16,6% ispitanika, na drugom polu, više od 180.000 dinara mesečnih prihoda, imamo 11,4% ispitanika.

Mesečni prihodi domaćinstva (u RSD)	**Procenti**
Manje od 50.000	16,6
50.000 do 80.000	27,5
80.000 do 120.000	24,5
120.000 do 180.000	13,7
Više od 180.000	11,4
Bez odgovora	6,3
Ukupno	**100,0**

Tabela 3. *Mesečni prihodi domaćinstva (u RSD, procenti)*

Kada je u pitanju starosna struktura, opredelili smo se za šestodelno razvrstavanje: 1) 18–25, 2) 26–35, 3) 36–45, 4) 46–55, 5) 56–65 i 6) više od 65 godina. Već na prvi pogled je očigledno da su proporcionalno zastupljeni svi starosni razredi. Kada se starosna struktura uporedi po polovima, nema nekih većih odstupanja, sem u izvesnoj meri kod najstarijih ispitanika. U ukupnom uzorku žena, njih 21,5% spadaju u kategoriju najstarijih ispitanica, dok kod muškaraca 17,8% ispitanika ima više od 65 godina.

Starosna struktura	**Ukupno (%)**	**Žene (%)**	**Muškarci (%)**
18–25	11,4	10,7	12,2
26–35	18,8	18,0	19,7
36–45	16,7	16,1	17,4
46–55	16,5	16,5	16,5
56–65	16,8	17,2	16,4
65 +	19,8	21,5	17,8
Ukupno	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Tabela 4. *Starosna struktura (procenti)*

Koristićemo šestočlanu klasifikaciju stepena obrazovanja: osnovna škola, srednja škola, visoka škola, fakultet, master i doktorat. Uzorak gravitira ka srednjoškolskom nivou obrazovanja (41,9%), a to posebno važi kod muškaraca (50,4%). Kada su ostali obrazovni nivoi u pitanju, svaki četvrti ispitanik ja završio fakultet. Na krajevima obrazovnog kontinuuma našeg uzorka imamo najniže procente, tako da je 3,3% ispitanika završilo osnovnu školu, s jedne, dok su 2,8% njih nosioci doktorata, s druge strane. Primetno je da ispitanice beleže viši obrazovni stepen od ispitanika, a uočene razlike su najviše u slučaju fakulteta i mastera.

Stepen obrazovanja	Ukupno (%)	Žene (%)	Muškarci (%)
Završena osnovna škola	3,3	4,0	2,6
Završena srednja škola	41,9	34,5	50,4
Završena visoka škola	15,7	13,7	18,1
Završen fakultet	24,1	27,7	19,9
Završene master studije	12,2	16,7	6,9
Završene doktorske studije	2,8	3,4	2,1
Ukupno	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Tabela 5. *Stepen obrazovanja (procenti)*

S rasporedom opština življenja ispitanika zaokružujemo demografske konfiguracije. Kao što je u metodološkim napomenama i rečeno, u uzorku smo imali ispitanike iz svih beogradskih opština. Najveći broj ispitanika živi u najmnogoljudnijoj beogradskoj opštini, u Novom Beogradu (14,5%). Kao što se to može videti iz naše tabele, dvocifreni procenat ispitanika beleži samo još opština Palilula (11,3%). Shodno broju stanovnika, najmanju procentualnu zastupljenost zabeležili smo za ispitanike iz dve prigradske opštine, iz Sopota (1,4%) i Barajeva (1,9%).

Opština življenja	Procenti	Opština življenja	Procenti
Novi Beograd	14,5	Obrenovac	4,5
Palilula	11,3	Savski venac	3,6
Čukarica	9,7	Grocka	3,4
Voždovac	8,9	Mladenovac	3,0
Zemun	7,6	Lazarevac	2,7
Zvezdara	7,4	Surčin	2,4
Rakovica	6,0	Barajevo	1,9
Vračar	5,9	Sopot	1,4
Stari grad	5,8	**Ukupno**	**100,0**

Tabela 6. *Opština življenja (procenti)*

/HRANA U DOBA COVID-19/

KUPOVINA HRANE PRE I TOKOM PANDEMIJE

Imajući u vidu opštedruštveni značaj i značenje pandemije COVID-19, očekivano je da ona vrši upliv u svakodnevne prakse u vezi s hranom. Na početku smo pitali ispitanike da li su, zbog pandemije, počeli više da kupuju hranu. Bezmalo 60% ispitanika nije uopšte promenilo svoje potrošačke navike. Kod značajnog broja ispitanika (30,9%), sam početak pandemije uslovio je veću kupovinu hrane. Ipak, kako su neizvesnost i strepnja jenjavali, tako su se i ti ispitanici vraćali svojim nekadašnjim potrošačkim navikama i količinama hrane. Mimo ove dve kategorije, imali smo približno podjednak broj ispitanika koji su trajnije izmenili količinu kupljene hrane u vreme pandemije COVID-19, ili kroz veću (5,9%) ili kroz manju kupovinu (5%).

Da li kupujete više hrane sada nego pre pandemije COVID-19?

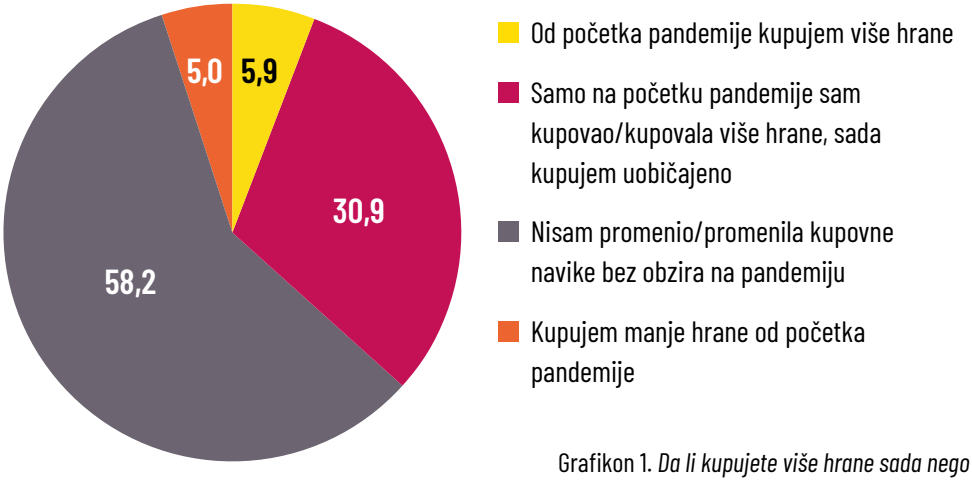

Grafikon 1. *Da li kupujete više hrane sada nego pre pandemije COVID-19 (procenti)?*

Kada ove nalaze posmatramo kroz strukturu domaćinstva, tada se četvoročlana izdvajaju po tome što su najviše kupovala na početku pandemije, i u njihovom slučaju to iznosi 46%. Kod samaca i dvočlanih domaćinstava više njih je smanjilo kupovinu hrane od onih koji su povećali kupovinu u doba pandemije. Kod tročlanih, četvoročlanih, petočlanih i mnogoljudnijih domaćinstava obrnuta je situacija. Tu je više onih koji su povećali kupovinu hrane u odnosu na ona domaćinstva koja su je smanjila. I u ovom slučaju se četvoročlana domaćinstva izdvajaju, pošto je 8,6% takvih domaćinstava povećalo kupovinu, dok je njih 2,8% smanjilo kupovinu. Sve u svemu, četvoročlana domaćinstva beleže najveće turbulencije i odstupanja od opštih nalaza kada se radi o kupovini hrane u doba pandemije.

Ispitanici koji dolaze iz domaćinstava s najnižim prihodima (manje od 50.000 dinara mesečno) najmanje su menjali svoje kupovne navike u vezi s hranom. Izlišno je i obrazlagati da oskudni budžet takvih domaćinstava ne dopušta mikroekonomska manevrisanja bilo koje vrste. Sem onog s najnižim prihodima, kod ostalih prihodovnih razreda između 30% i 40% ispitanika povećalo je kupovinu hrane na početku pandemije. Ispitanici koji dolaze iz domaćinstava gde su mesečni prihodi u rasponu od 50.000 do 80.000 dinara beleže najveći procenat povećanja kupovine hrane u doba COVID-19 (8,3%).

Kad je reč o starosnoj strukturi, ustaljene kupovne navike u vezi s hranom zadržali su oni najstariji ispitanici. Čak 82,7% ispitanika sa 65 i više godina nije menjalo svoje kupovne navike. Kod onih starosti od 26 do 35 godina dolazi do najvećih preoblikovanja kupovnih navika, o čemu najbolje govori nalaz da samo 32,1% ispitanika ove starosti nije ništa promenilo u vezi sa kupovinom hrane. U tom preoblikovanju kupovnih navika ispitanika od 26 do 35 godina povećana je kupovina, i to prevashodno kupovina na početku pandemije. Kod mlađih i sredovečnih starosnih kategorija, sem ispitanika od 36 do 45 godina, više je onih koji su povećali kupovinu hrane u doba pandemije u odnosu na one koji su je smanjili.

Kada nalaze sagledamo ukršteno sa stepenom obrazovanja, lako se uočava da su ispitanici sa osnovnom školom najmanje menjali svoje kupovne navike u doba COVID-19. Njih čak 85,3% nije uopšte menjalo ništa u sistemu kupovine hrane. Ispitanici s doktoratom (13,2%) i srednjom školom (8,4%) procentualno su najviše uvećali kupovinu hrane. S druge strane, među ispitanicima s masterom (7,9%) i osnovnom školom (6%) procentualno je najviše onih koji su smanjili kupovinu hrane u doba pandemije. Kod ispitanika s visokom školom i fakultetom postoji visok stepen podudaranja u kupovnim navikama pre i u toku pandemije.

Potrošačko ponašanje u vezi s hranom kod ispitanika iz prigradskih opština pokazuje manju podložnost na uticaj pandemije. Naime, među ispitanicima iz prigradskih opština njih bezmalo tri četvrtine nije ništa promenilo u svojim kupovnim navikama u doba COVID-19. Među ispitanicima iz gradskih opština sam početak pandemije je uslovio povećanu kupovinu hrane. No, među ispitanicima iz prigradskih opština procentualno je veći broj onih koji su trajnije povećali kupovinu hrane (9,9%). Kada je u pitanju smanjenje kupovine hrane, ona je izraženija kod ispitanika iz gradskih opština (5,7%) u odnosu na ispitanike iz prigradskih opština (2,1%).

BACANJE JESTIVIH DELOVA HRANE PRE I TOKOM PANDEMIJE

Da li je došlo do promene ponašanja naših ispitanika u doba pandemije kada je reč o bacanju jestivih delova hrane? Kod daleko najvećeg broja ispitanika (62%) nije došlo do krupne promene u ponašanju. Istovremeno, svaki četvrti ispitanik počeo je manje da baca hranu otkad je nastupila pandemija. Nasuprot tako značajnog procenta onih koji su počeli manje da bacaju hranu, imamo 3,1% ispitanika koji su počeli primetno više da bacaju hranu. Najzad, 9,7% ispitanika je reklo da nikada ili veoma retko baca hranu, pri čemu izvestan broj njih ostacima hrane, ukoliko ih ima, hrani životinje.

Da li bacate više jestivih delova hrane sada nego pre pandemije COVID-19?

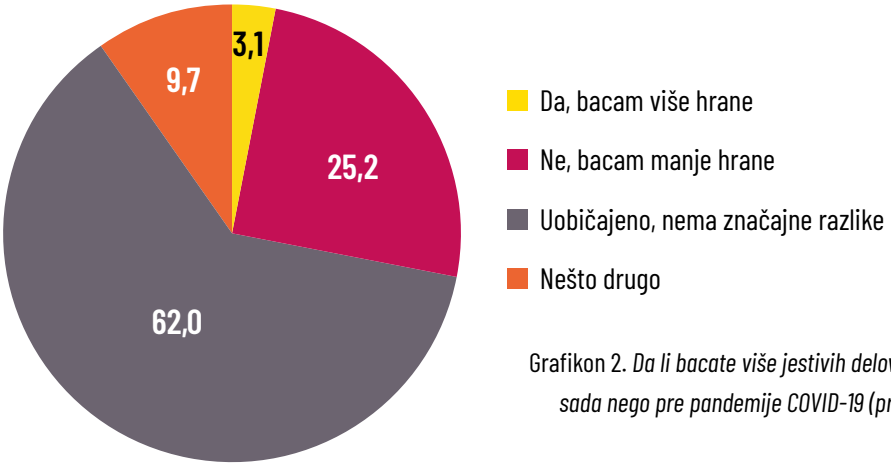

Grafikon 2. *Da li bacate više jestivih delova hrane sada nego pre pandemije COVID-19 (procenti)?*

Među ispitanicima koji dolaze iz četvoročlanih domaćinstava najveći je procenat onih koji bacaju manje hrane nego pre COVID-19 (35,9%). Sličan procenat beleže i ispitanici koji žive u domaćinstvima s pet i više članova (31,7%). Kada su u pitanju procenti ispitanika koji u doba pandemije više bacaju hranu tu se opet blago izdvajaju četvoročlana domaćinstva (4,5%). Kod troćlanih

domaćinstava navike u vezi s bacanjem hrane najmanje su se menjale, u 70% slučajeva one su iste kao i pre pandemije.

Unutar svih prihodovnih razreda mali je broj ispitanika kod kojih je uvećano bacanje hrane u doba COVID-19. Nigde taj procenat ne prelazi 4%, a najveći je kod onih ispitanika koji žive u domaćinstvu čiji su mesečni prihodi između 80.000 i 120.000 dinara (3,9%). S druge strane, unutar navedenog prihodovnog razreda, i onog čiji je raspon od 50.000 do 80.000 dinara, imamo najveći procenat ispitanika koji manje bacaju hranu u doba pandemije, i ono u oba slučaja iznosi oko 30%.

Kod ispitanika starosti od 26 do 35 godina procentualno je najviše onih koji su povećali bacanje hrane u doba COVID-19 (5,3%), ali i onih koji su smanjili bacanje hrane (36,7%). Kod najmlađih ispitanika (od 18 do 25 godina) najveći je procenat onih koji nisu menjali svoje navike kada je reč o bacanju hrane (68,8%).

Kada je praksa bacanja hrane u pitanju, pažnju privlači izvesna konvergencija ispitanika s visokom školom i onih s doktoratom. Dok među ispitanicima s visokom školom njih 7,5% baca više hrane u doba pandemije COVID-19, taj procenat kod ispitanika s doktoratom iznosi 6,6%. I kod procenata onih koji bacaju manje hrane postoji velika podudarnost ispitanika s visokom školom (34,7%) i onih s doktoratom (35,2%). Među ispitanicima sa srednjom školom (26,1%) i fakultetom (23%) imamo značajan procenat onih koji bacaju manje hrane u toku COVID-19. Kod ispitanika sa osnovnom školom i masterom nema nikoga ko je više bacao hranu u doba pandemije.

Među ispitanicima iz prigradskih opština nismo imali slučaj da je neko u doba COVID-19 više bacao jestivih delova hrane nego što je to činio ranije. Svaki četvrti ispitanik, svejedno da li dolazi iz gradskih ili prigradskih opština, baca manje jestivih delova hrane nego što je to činio ranije.

NARUČIVANJE NAMIRNICA[2] PRE I TOKOM PANDEMIJE

Važan pokazatelj potrošačkog habitusa predstavlja praksa naručivanja namirnica iz maloprodajnih objekata putem interneta. Ovde smo koristili uporednu perspektivu, zasebno pitajući ispitanike koliko su puta mesečno, u proseku, naručivali namirnice pre i tokom pandemije. Odmah upada u oči da dominiraju (približno 75%) ispitanici koji nikada ne naručuju namirnice na opisani način, svejedno da li se to odnosi na vreme pre ili tokom pandemije. Već taj nalaz se čini dovoljnim da se izvede zaključak kako pandemija nije uticala na ovu dimenziju potrošačkog habitusa ispitanika. Ni kod dela ispitanika koji imaju naviku naručivanja namirnica nema toliko značajnih pomeranja da bi prethodni zaključak doveli u sumnju.

Prosečno mesečno naručivanje namirnica	**Pre COVID-19 (%)**	**Tokom COVID-19 (%)**
Jedanput	2,3	6,7
Dva puta	18,2	12,8
Tri puta	1,0	1,9
Četiri puta	1,3	0,8
Pet puta	0,6	2,0
Šest i više puta	0,7	2,0
Nikada	75,9	73,8
Ukupno	**100,0**	**100,0**

Tabela 7. *Prosečno mesečno naručivanje namirnica pre i tokom pandemije COVID-19 (procenti)*

2 U pitanju je naručivanje namirnica iz maloprodajnih objekata, internet prodavnica i od malih proizvođača.

Kada se ukrste podaci prosečnog mesečnog naručivanja namirnica pre i tokom pandemije, uočavamo da je, zbirno posmatrajući, za 2,7% uvećano naručivanje namirnica u doba COVID-19. Kod najvećeg broja ispitanika prosečno povećanje iznosi jedno naručivanje namirnica mesečno.

Četvoročlana domaćinstva su najsklonija naručivanju namirnica, podjednako pre pandemije, kao i u doba COVID-19. Među ispitanicima koji žive u četvoročlanim domaćinstvima, njih 42,9% naručivalo je namirnice iz maloprodajnih objekata preko interneta i pre, a za vreme pandemije taj procenat je nešto porastao (45,7%). Kod svih struktura domaćinstava, sem tročlanih, u doba pandemije dolazi do blagog porasta naručivanja namirnica.

Najmanje su skloni naručivanju namirnica iz maloprodajnih objekata preko interneta ispitanici koji spadaju u najnižu prihodovnu kategoriju. I u doba pandemije među njima nije bilo više od 10% onih koji su to upražnjavali. Kod svih prihodovnih razreda, sem onog od 80.000 do 120.000 dinara dolazi, po pravilu, do blagog porasta naručivanja namirnica. Ukupno uzevši, najveću sklonost ka naručivanju namirnica pre pandemije pokazivali su ispitanici iz pomenutog prihodovnog razreda (od 80.000 do 120.000 dinara), dok je to prvenstvo u doba pandemije preuzeo onaj najviši.

Primetno više u odnosu na druge starosne kategorije, ispitanici od 26 do 35 godina najskloniji su naručivanju namirnica. Jedino među ovom starosnom kategorijom imali smo natprosečan broj ispitanika koji su naručivali namirnice, svejedno da li pre ili u toku pandemije. Najmanje su skloni naručivanju namirnica najstariji ispitanici, s time da je to za vreme pandemije upražnjavao nešto veći broj njih (5,8%). Kod ispitanika iz dve starosne kategorije (18–25 i 36–45) u doba COVID-19 dolazi do blagog pada naručivanja namirnica preko interneta.

Nijedan ispitanik sa osnovnom školom nije naručio namirnice preko interneta, svejedno da li je u pitanju vreme pre ili u doba pandemije. Najskloniji naručivanju namirnica su ispitanici s visokom školom i oni koji su doktorirali. Pritom, među ispitanicima s doktoratom primetnije se u doba pandemije povećao procenat onih koji su naručivali namirnice (sa 37,2% na 45,1%). Sem kod ispitanika sa osnovnom školom, kod svih ostalih obrazovnih kategorija dolazi do, po pravilu, blagog rasta naručivanja namirnica iz maloprodajnih objekata preko interneta.

Ispitanici iz prigradskih opština su primetno manje skloni naručivanju namirnica od onih iz gradske zone. Ta razlika se tokom pandemije povećala, tako da je među ispitanicima iz prigradskih naselja njih 11,8% naručivalo namirnice u doba pandemije, dok među ispitanicima iz gradskih zona taj procenat iznosi 29,6%. Dok kod ispitanika iz prigradskih opština pada broj onih koji naručuju namirnice u doba COVID-19, obrnut je slučaj kod ispitanika iz gradskih opština.

NARUČIVANJE HRANE[3] PRE I TOKOM PANDEMIJE

3 U pitanju su gotova jela iz restorana, brza hrana i slično.

Mimo naručivanja namirnica, zanimalo nas je i koliko ispitanici upražnjavaju naručivanje hrane putem telefona/internet servisa. Razumljivo, i ovde smo koristili uporedni okvir, s obzirom na to da smo pošli od razložne pretpostavke da COVID-19 utiče i na praksu naručivanja hrane. Pokazalo se, znatno veći broj ispitanika skloniji je da naručuje hranu nego namirnice, i ta razlika iznosi skoro 20%. Naručivanja hrane pre pandemije koristilo je manje od polovine ispitanika (42,2%), a taj procenat je u doba COVID-19 blago porastao (44%). Izrazitu većinu među onima koji naručuju hranu čine oni koji to rade, u proseku, jednom ili dva puta mesečno. Vredno je zapaziti da su mnogo razuđeniji nalazi kod naručivanja hrane nego kod naručivanja namirnica. Naime, među ispitanicima smo imali i one koji svakog dana naručuju hranu, što nije bio slučaj kod naručivanja namirnica. Kao što smo prethodno ukrštali nalaze o naručivanju namirnica pre i tokom pandemije, tako ćemo sada ukrstiti i nalaze o naručivanju hrane.

Prosečno mesečno naručivanje hrane	**Pre COVID-19 (%)**	**Tokom COVID-19 (%)**
Jedanput	15,6	10,8
Dva puta	10,3	14,5
Tri puta	4,1	4,0
Četiri puta	4,0	3,3
Pet puta	3,4	3,0
Šest puta	0,6	1,8
Sedam puta	0,5	0,9
Osam puta	0,5	1,1
Devet puta	0,1	0,3
Deset puta	2,4	2,1
Jedanaest i više puta	0,7	2,2
Nikada	57,8	56,0
Ukupno	**100,0**	**100,0**

Tabela 8. *Prosečno mesečno naručivanje hrane pre i tokom pandemije COVID-19 (procenti)*

U odnosu na naručivanje namirnica, dolazi do primetnog rasta procenta (9,8%) naručivanja hrane u doba pandemije. I više nego što je slučaj kod naručivanja namirnica, i ovde prevagu imaju ispitanici koji su za jedan obrok mesečno povećali naručivanje hrane u doba COVID-19.

Ispitanici koji dolaze iz domaćinstava s najnižim prihodima, razumljivo, daleko najmanje naručuju hranu. Više od 80% takvih ispitanika nikada ne naručuje hranu, a to važi i za period pre i tokom pandemije. Kod svih prihodovnih razreda hrana se malo više naručuje u doba COVID-19 nego pre, a taj procenat rasta je najveći kod ispitanika iz najvišeg prihodovnog razreda (5%). Približno polovina ispitanika iz svih prihodovnih kategorija, izuzev najniže, naručuje hranu. Sem kod najvišeg prihodovnog razreda, vidan je rast učestalosti mesečnog naručivanja hrane u doba pandemije.

Znatno više u odnosu na sve ostale starosne kategorije, ispitanici starosti od 26 do 35 godina upražnjavaju naručivanje hrane. U doba COVID-19 iz ove starosne grupe 71,2% ispitanika naručuje hranu, što je rast za nekoliko procenata više u odnosu na vreme pre pandemije. Najstariji ispitanici nisu skoro uopšte menjali svoje navike u doba pandemije, i dalje više od 91% njih nikada ne naručuje hranu. Valjalo bi obratiti pažnju i na to da najmlađa starosna kategorija znatno manje naručuje hranu i od ispitanika u rasponu od 26 do 35 godina i od onih između 36 i 45 godina. Sve u svemu, ako je i došlo do promene u doba pandemije, posredi je blagi rast naručivanja hrane.

Kao i kod naručivanja namirnica, svi ispitanici sa osnovnom školom nikada ne naručuju hranu. Iako nije pravolinijski uzlazno, s višim stepenom obrazovanja dolazi do rasta naručivanja hrane. Kod svih obrazovnih profila je došlo do blagog rasta naručivanja hrane, sem u slučaju ispitanika s doktoratom, gde je došlo do obrnutog procesa. Među ispitanicima s doktoratom za 8% je manje onih koji naručuju hranu u doba COVID-19, što predstavlja najveći procenat varijacije između vremena pre i tokom pandemije. Primetan je rast učestalosti mesečnog naručivanja hrane kod svih obrazovnih kategorija, izuzimajući ispitanike sa osnovnom školom.

Kao nigde drugde, kod naručivanja hrane uočavamo krupne razlike između prigradskih i gradskih područja. Dok otprilike svaki drugi ispitanik iz gradskih opština naručuje hranu, među ispitanicima iz prigradskih zona preko 83% njih nikada ne naručuje hranu. Dok je kod ispitanika iz prigradskih opština sve ostalo isto, kod ispitanika iz gradskih zona dolazi do rasta od 2% kada je reč o naručivanju hrane u doba pandemije. Veću učestalost mesečnog naručivanja hrane imamo u određenoj srazmeri kod ispitanika iz prigradskih i gradskih zona.

/CIKLUS SNABDE-VANJA/

Pomenuti ciklus čine **planiranje kupovine hrane, sama kupovina i čuvanje hrane**. Saglasno utrojenosti samog ciklusa snabdevanja, i izlaganje u ovom odeljku biće trodelno.

PLANIRANJE KUPOVINE

Ispitanici u pretežnoj meri provere šta sve imaju u domaćinstvu pre kupovine, 42,8% njih to radi bez izuzetka, dok 35,8% njih to radi često[4]. U nešto manjem procentu ispitanici unapred planiraju koje će obroke pripremiti (29,3% njih to radi uvek, dok 37,9% njih to radi često). Procenti opadaju kada se radi o pravljenju spiskova pre odlaska u nabavku, nezavisno da li se radi o detaljnom ili o spisku sa osnovnim potrepštinama. Kao što se iz donje tabele može videti, približno svaki četvrti ispitanik ponekad[5] pravi spiskove pre odlaska u nabavku. Istovremeno, primetan broj ispitanika, između 12% i 14%, retko[6] ili nikada ne prave spisak pre odlaska u nabavku.

Pre nego što odete u nabavku namirnica, koliko često uradite sledeće	**Uvek**	**Često**	**Ponekad**	**Retko**	**Nikad**	**Ne znam**
Proverim šta imam u domaćinstvu pre kupovine	42,8	35,8	13,6	4,4	3,3	0,1
Planiram obroke koje ću pripremiti	29,3	37,9	20,0	6,5	6,1	0,2
Pravim spisak samo osnovnih namirnica	20,8	27,3	24,4	14,0	12,8	0,7
Pravim detaljan spisak svega što je potrebno	25,7	23,3	23,9	13,0	13,6	0,5

Tabela 9. *Pre nego što odete u nabavku namirnica, koliko često uradite sledeće (%)*

4 Kao pojašnjenje šta se podrazumeva pod odrednicom često, ispitanicima je stavljeno u zagradu da ona znači 75% slučajeva.
5 Kao pojašnjenje šta se podrazumeva pod odrednicom ponekad, ispitanicima je stavljeno u zagradu da ona znači 50% slučajeva.
6 Kao pojašnjenje šta se podrazumeva pod odrednicom retko, ispitanicima je stavljeno u zagradu da ona znači 25% slučajeva.

Kada nalaze posmatramo kroz polnu strukturu, primećujemo da ispitanice, u svakom pogledu, bolje planiraju kupovinu. Dok kod ispitanica njih 47,5% uvek proveri šta ima u domaćinstvu pre nego što krene u kupovinu, kod ispitanika to radi njih 10% manje. I kada su u pitanju planiranje obroka i pravljenje spiska za kupovinu, ispitanice konzistentno prednjače. Među ženama je uvek veći procenat onih koje planiraju obroke i prave spiskove nego što je to slučaj kod ispitanika. Jedino kada se radi o pravljenu spiska za kupovinu koji uključuje osnovne namirnice, muškarci imaju približno isti raspored kao i žene, ali je on opet u prilog žena.

Kod svih stavki među najstarijim ispitanicima najveći je procenat onih koji kupovinu ne prepuštaju slučaju. Tako, među ispitanicima iz najstarije starosne kategorije 65,8% njih uvek proverava šta ima u frižideru i ostavi pre nego što krene u novu kupovinu. Planiranju kupovine su primetno najmanje skloni ispitanici između 26 i 35 godina starosti. Primera radi, nešto više od 10% ispitanika iz ove starosne kategorije uvek pravi spisak samo sa osnovnim namirnicama kada krene u kupovinu. Sve u svemu, postoji pravilnost da s godinama planiranje kupovine postaje sve učestalije.

Ekonomski je najlogičnije da najviše planiraju kupovinu ispitanici iz najskromnije prihodovne kategorije. Kada posmatramo ostale kategorije, ne možemo jednoznačno da zaključimo kako su planiranju kupovine srazmerno skloniji ispitanici iz nižih prihodovnih grupa. Tako kod svih stavki među ispitanicima iz najviše prihodovne kategorije zatičemo zavidan procenat (drugi po redu) onih koji uvek preduzimaju mere planiranja pre kupovine. Najmanje su skloni planiranju kupovine ispitanici iz srednjeg prihodovnog razreda, onog koji se kreće u rasponu od 80.000 do 120.000 dinara.

Ispitanici sa osnovnom školom i doktoratom su najskloniji tome da uvek planiraju radnje u vezi s kupovinom. Tako 67% ispitanika sa osnovnim obrazovanjem i 59,7% s doktoratom uvek prethodno proveri kuhinju/ostavu da vide zalihe pre nego što krenu u kupovinu. Nasuprot tome, ispitanici s visokom školom u najmanjem procentu sistematično planiraju svoju kupovinu. Manje od 20% njih, recimo, pravi detaljan spisak potrepština pre nego što će krenuti u nabavku. Ukupno posmatrajući, nalazi nam ne pokazuju da postoji jednoznačna relacija između stepena obrazovanja i planiranja kupovine.

Ispitanicima iz prigradskih zona je svojstvenije da planiraju svoju kupovinu i tu nema odstupanja ni po jednoj stavci. Među ispitanicima iz gradskih opština njih 39,8% uvek proveri šta imaju od potrepština u domaćinstvu pre odlaska u kupovinu, za razliku od 55,9% ispitanika iz prigradskih opština. Ispitanici su najmanje skloni, podjednako oni iz prigradskih i gradskih naselja, da prave spisak osnovnih namirnica pre nego što krenu u nabavku.

KUPOVINA HRANE

NEPLANIRANA KUPOVINA

Ono što nas zanima je u kolikoj se meri ispitanici odlučuju za neplaniranu kupovinu. Uopšteno, ispitanice su nešto manje sklonije da kupuju hranu neplanirano. U različitom stepenu, čak 91,3% ispitanika obavlja neplaniranu kupovinu. Među ispitanicima najviše je onih koji se prepuste neplaniranoj kupovini prosečno pri svakoj drugoj nabavci (44,9%). Drugi po procentu su ispitanici (30,8%) koji neplaniranu kupovinu prosečno upražnjavaju pri svakoj četvrtoj nabavci. Na kraju, podvlačimo kako 8,7% ispitanika nikada ne kupuje životne namirnice koje prethodno nisu ni planirali da pazare.

Koliko često kupujete hranu neplanirano?

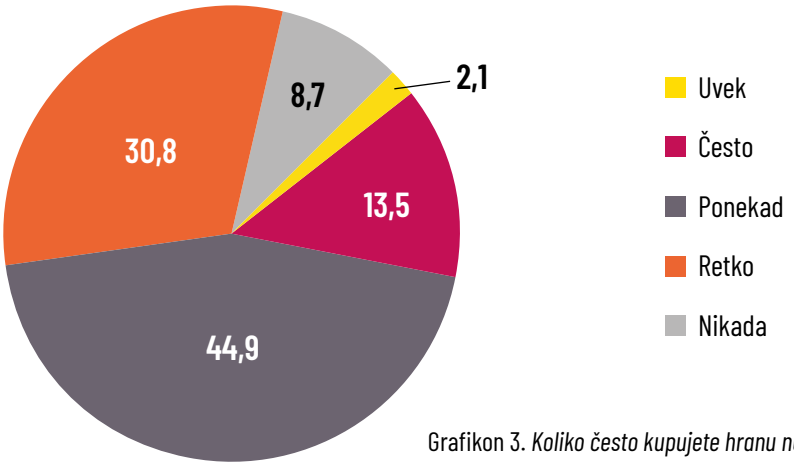

Grafikon 3. *Koliko često kupujete hranu neplanirano (procenti)?*

Ako posmatramo pol ispitanika, nalazi o neplaniranoj kupovini hrane ne pokazuju neke bitne razlike. Uopšteno, ispitanice su nešto manje sklonije da kupuju hranu neplanirano. Primera radi, 9,1% ispitanica nikada ne kupuje hranu neplanirano, dok je kod muškaraca taj procenat nešto manji (8,3%). Istovremeno, veoma mali procenat žena (1,7%) i muškaraca (2,7%) prepušta se neplaniranoj kupovini u svakoj mogućoj prilici.

Među najstarijim ispitanicima daleko je najveći procenat (27,9%) onih koji ne kupuju ništa od hrane mimo unapred zacrtanog plana. S druge strane, određenoj vrsti potrošačke spontanosti najviše se prepuštaju ispitanici od 26 do 35 godina. Sve u svemu, moguće je izvesti zaključak da su mlađi naraštaji skloniji neplaniranoj kupovini hrane, a da s godinama dolazi do sve veće potrošačke samodiscipline.

Oni sa izdašnijim prihodima manje vode računa o tome da li će kupiti neku hranu mimo plana. I naši nalazi to potvrđuju, tako da, recimo, svaki peti ispitanik iz najnižeg prihodovnog razreda nikada ne kupuje ništa od hrane osim onoga što je prethodno planirao. Za razliku od njih, samo 3,4% ispitanika iz dva najviša prihodovna razreda ne kupuje neplanirane prehrambene artikle. Ukupno uzevši, nalazi potvrđuju da prihodovne mogućnosti bitno određuju prisustvo/odsustvo spontanosti pri kupovini hrane.

Nerado se ispitanici sa osnovnom školom odlučuju za neplaniranu kupovinu hrane, o čemu svedoči nalaz da njih 37% nikada ne kupuje hranu mimo plana. S višim stepenom obrazovanja imamo sve manji procenat ispitanika koji nikada ne kupuje hranu van planiranog. Od uočene pravilnosti donekle odstupaju ispitanici s doktoratom, ali ovaj nalaz, zbog njihovog malog broja u uzorku, valja uzeti sa oprezom. Bez obzira na izvesna kolebanja, može se pretpostaviti da je viši obrazovni stepen povezan s većom spontanošću pri kupovini hrane.

Na osnovu prethodnih nalaza mogli smo pretpostaviti da će ispitanici iz prigradskih naselja pokazati niži stepen spremnosti da kupuju hranu mimo plana. To se i obistinilo, tako da, primera radi, 14,9% ispitanika iz prigradskih opština nikada ne upražnjava neplaniranu kupovinu hrane, što je dvostruko više nego kod ispitanika iz gradskih područja.

RAZLOZI NEPLANIRANE KUPOVINE

Videli smo da znatna većina ispitanika upražnjava neplaniranu kupovinu, što iziskuje i pitanje koji su najčešći razlozi za to. Važno je naglasiti da smo u ovom pitanju imali mogućnost višestrukih odgovora (najviše tri). Za natpolovičan broj ispitanika (56,9%) akcijska cena/popust predstavljaju neodoljivu mogućnost. I popust na količinu (porodično pakovanje, 1+1 gratis) za 32,8% ispitanika je dovoljan razlog da kupe nešto osim onoga što je planirano. To da nešto miriše/lepo izgleda, kao i da se trenutno nešto promoviše u radnji ima delotvoran učinak na 28,8%, odnosno 23,2% ispitanika. Za 8,4% ispitanika neplanirana kupovina predstavlja čin spontanosti i impulsivnosti.

Koji su najčešći razlozi za neplaniranu kupovinu hrane?

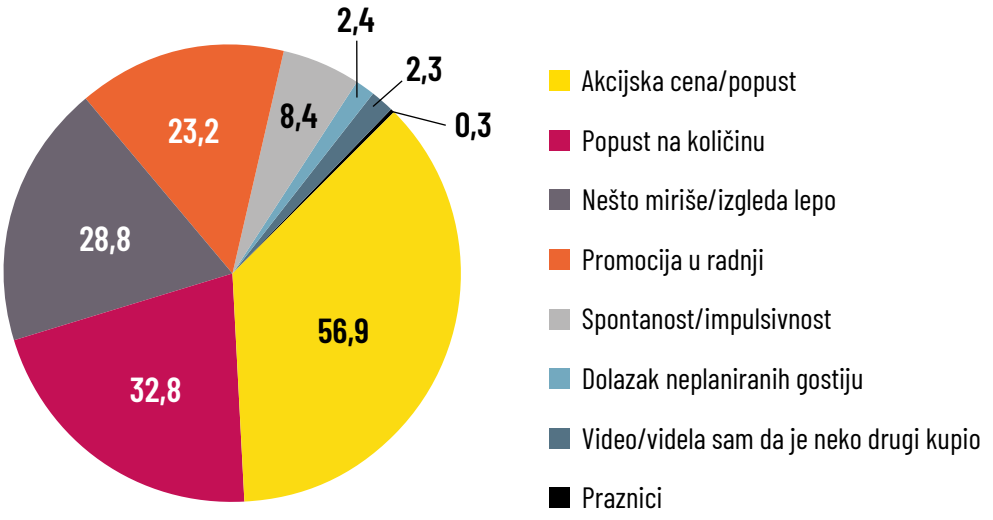

Grafikon 4. *Koji su najčešći razlozi za neplaniranu kupovinu hrane (višestruki odgovori, procenti)?*

I žene (64,3%) i muškarci (48,4%) kao najčešći razlog za neplaniranu kupovinu hrane navode primamljivost raznih akcijskih cena i popusta. I sve ostale navedene razloge za neplaniranu kupovinu istovetno su rangirali ženski i muški ispitanici. Na sledeća tri mesta po procentu nalaze se sledeći razlozi: popust na količinu (32,8%), nešto lepo miriše/izgleda (28,8%) i promocija u radnji (23,2%).

Kod svih starosnih razreda akcijske cene i popusti čine najvažniji razlog za neplaniranu kupovinu hrane. To je posebno slučaj kod četiri starosna razreda (18–25, 36–45, 46–55 i 56–65), a procenat ispitanika koji navode taj razlog ide preko 60%. Kod najmlađe kategorije ispitanika velika važnost se pridaje i tome kako određeni prehrambeni artikal izgleda/miriše (39,2%). Drugi po zastupljenosti razlog zašto se ispitanici odlučuju da pazare i nešto neplanirano jeste popust na količinu.

Ipak, neočekivano deluje nalaz da su ispitanici s najvišim primanjima zabeležili najveći procenat odgovora akcijska cena i popust (72,6%). Pokazuje se, što je prihodovni rang veći to raste i procenat ispitanika koji kao razlog za neplaniranu kupovinu hrane navode akcijsku cenu i popust. S druge strane, razumljivim se čini da je viši nivo primanja ispitanika povezan s neplaniranom kupovinom nečega što je na rafovima lepo zamirisalo ili što mami svojim izgledom. Kod svih prihodovnih razreda akcijska cena/popust prvi je po zastupljenosti razlog za neplaniranu kupovinu. Dok kod većine prihodovnih razreda popust na količinu čini drugi po zastupljenosti razlog za neplaniranu kupovinu hrane.

Kod svih obrazovnih kategorija akcijska cena/popust daleko je najvažniji razlog da se upuste u neplanirano kupovanje hrane. S višim obrazovnim stepenom raste procenat ispitanika kojima su određeni miris i izgled prehrambenog artikla neodoljivi. Čak polovina ispitanika s doktoratom navelo je miris i izgled hrane kao nešto od presudnog značaj pri odluci da se kupi nešto mimo plana.

Prijatan miris/lep izgled jedina je krupna distinktivna dimenzija između prigradskih i gradskih opština. Dok je kod ostalih razloga za neplaniranu kupovinu prilično slična zastupljenost, miris/lep izgled navodi 31,4% ispitanika iz gradskih zona, naspram 18% njih iz prigradskih opština. Dva prvorangirana razloga za neplaniranu kupovinu hrane istovetna su kod ispitanika iz prigradskih i gradskih opština, a to su akcijska cena/popust i popust na količinu.

ODLAGANJE HRANE

Snabdevački ciklus se okončava odlaganjem hrane, tako da se naredno pitanje upravo bavi pripadajućim aktivnostima. Kao i u prethodnom, i u ovom pitanju smo imali mogućnost višestrukih odgovora (najviše pet). Zamrzavanje hrane predstavlja najčešće odabrani modalitet odlaganja hrane kod naših ispitanika (64,5%). Bezmalo 40% ispitanika koristi posude i pakovanja za produžavanje svežine. Tri načina odlaganja hrane – posebna pregrada u frižideru za produženu svežinu; starija hrana na prednjem, a sveža na zadnjem delu police u frižideru/ostavi; jednostavno ubacivanje u frižider – srazmerno ravnomerno su raspoređeni među ispitanicima.

Kada odlažete hranu, šta praktikujete od aktivnosti?	**Višestruki odgovori (%)**
Zamrzavam hranu koja je pogodna za to	64,5
Koristim posude i pakovanja za produžavanje svežine	39,6
Imam posebnu pregradu u frižideru za produženu svežinu	30,3
Samo otvorim frižider i ubacim hranu	28,8
Stariju hranu stavim na prednji, a svežu na zadnji deo police u frižideru/ostavi	28,5
Ništa od navedenog	2,4

Tabela 10. *Kada odlažete hranu, šta praktikujete od aktivnosti (višestruki odgovori, procenti)?*

/PRIPREMA HRANE/

Po logici nasušne potrebe, došlo je vreme da se **nabavljena hrana i spremi**, tako da ćemo ovde predočiti obrasce koje primenjuju naši ispitanici.

UČESTALOST PRIPREME HRANE U DOMAĆINSTVU

Najpre da istaknemo kako je u 30% domaćinstava ispitanika priprema hrane svakodnevna praksa. U domaćinstvima 35,8% ispitanika hrana se priprema u ritmu 4–6 puta nedeljno, dok u 27,7% domaćinstava ispitanika hrana se priprema u 2–3 navrata nedeljno. Na drugom polu imamo 1,1% ispitanika u čijim se domaćinstvima ređe od jednom nedeljno priprema hrana, dok se u domaćinstvima 0,7% ispitanika ona nikada ne priprema kod kuće.

Koliko često se u vašem domaćinstvu priprema hrana/glavni obrok?

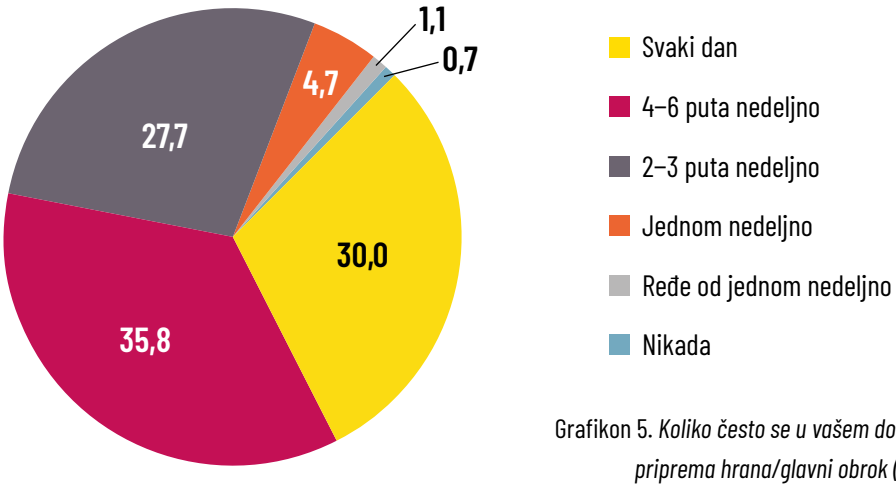

Grafikon 5. *Koliko često se u vašem domaćinstvu priprema hrana/glavni obrok (procenti)?*

Kada ove opšte nalaze sagledamo iz ugla primanja, uviđamo da je prilično ravnomeran procenat ispitanika u svim prihodovnim razredima koji svakodnevno spremaju hranu u svom domaćinstvu. I unutar takvog ravnomernog rasporeda, ispada da je najmanji procenat ispitanika koji svakodnevno prave hranu u svom domaćinstvu među onima koji pripadaju najnižoj prihodovnoj kategoriji (24,5%). Generalno posmatrajući, nivo primanja ne utiče u presudnoj meri na učestalost pripreme obroka unutar sopstvenog domaćinstva.

UČESTALOST KUPOVINE GOTOVIH JELA

Kao svojevrsna suprotnost pripremanju hrane u sopstvenom domaćinstvu, imamo praksu kupovine kuvane hrane, raznih vrsta gotovih jela (gotova kuvana hrana, hrana koja se podgreva ili peče, brza hrana). Dotična praksa nikada se ne upražnjava u 43,4% domaćinstava ispitanika. U približno svakom četvrtom domaćinstvu ređe od jednom nedeljno kupuju se neka od gotovih jela. Primetno je da opada procenat kupovine gotovih jela kako se bližimo većoj učestalosti kupovine na nedeljnom nivou. U nishodnom nizu na samom kraju niza nalazi se 3,1% domaćinstava koji gotova jela kupuju 4–6 nedeljno i 0,7% koji to sebi priušte svakodnevno.

Koliko često se u vašem domaćinstvu kupuje kuvana hrana/gotova jela?

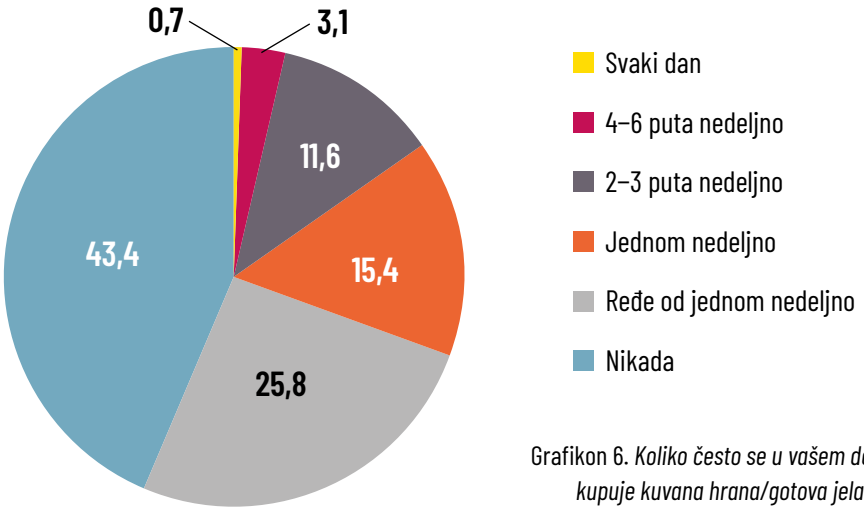

Grafikon 6. *Koliko često se u vašem domaćinstvu kupuje kuvana hrana/gotova jela (procenti)?*

Kada je u pitanju najniži prihodovni razred, shodno istraživačkim pretpostavkama vidimo da je u njemu praksa kupovine gotovih jela najmanje prisutna. Čak 66,9% ispitanika s najnižim primanjima nikada ne kupuju gotovu hranu. Znakovito je da na drugom prihodovnom polu, među

ispitanicima s najvišim primanjima, imamo skoro polovinu njih koji nikada ne kupuju gotova jela. Može se zaključiti da kupovinu gotovih jela najviše i podjednako, uz sve međusobne nijanse, upražnjavaju tri srednja prihodovna razreda.

KO UOBIČAJENO PRIPREMA HRANU U DOMAĆINSTVU?

Neizostavno je da se u jednom ovakvom istraživanju pitamo i ko je, po pravilu, zadužen u domaćinstvu za pripremu hrane. Pretpostavka da kuvanje u domaćinstvu prevashodno obavljaju žene i u ovom istraživanju se potvrdila. O tome najbolje svedoči nalaz da su u natpolovičnom slučaju žene (supruge, majke) te koje se staraju o pripremanju hrane u domaćinstvima ispitanika. O uvreženosti polne asimetričnosti govori i podatak da u samo 11,8% domaćinstava ispitanika priprema hrane biva uobičajena odgovornost i muškarca (muža, oca). U domaćinstvima ispitanika nailazimo na značajan broj slučajeva zajedničke pripreme hrane (21,8%). Vredan zapažanje jeste i nalaz kako je 8,9% ispitanika odgovorilo da oni sami pripremaju hranu, i uglavnom se odnosi na jednočlana domaćinstva, pri čemu je među njima tri puta više žena.

Ko u vašem domaćinstvu uobičajeno priprema hranu?	**Procenti**
Žena/supruga/majka	54,2
Muškarac/suprug/otac	11,8
Pripremamo hranu zajedno	21,8
Ja sam/sama	8,9
Neko drugi[7]	3,3
Ukupno	**100,0**

Tabela 11. *Ko u vašem domaćinstvu uobičajeno priprema hranu (procenti)?*

7 Ova zbirna odrednica pokriva niz opcija upisanih od strane ispitanika, među kojima se nijedna nije u dovoljnoj meri izdvojila.

Što su ispitanici stariji očekivano je da u njihovom domaćinstvu žene pripremaju hranu, s time da je granična starosna grupa u tom pogledu od 46 do 55 godina. Dva prethodna starosna razreda (od 26 do 35 i od 36 do 45) beleže najveći procenat zajedničkog pripremanja hrane, to se praktikuje u domaćinstvima približno svakog trećeg ispitanika. U pomenuta dva starosna razreda natprosečan je i procenat domaćinstava gde je ustaljeno da muškarac priprema hranu.

Ako su prihodovni razredi domaćinstva viši, raste verovatnoća da će tu žena biti zadužena za pripremu hrane. Pritom, rast nije pravolinijski, s obzirom na to da je taj procenat (62,2%) najviši u domaćinstvima gde se mesečni prihodi kreću od 120.000 do 180.000 dinara. S druge strane, u dva najniža prihodovna razreda uobičajenije je da muškarac priprema hranu. Praksa zajedničkog pripremanja hrane utoliko je češća što se više uspinjemo na lestvici primanja domaćinstva, i ona u najvišem prihodovnom razredu dostiže 31%.

Najveći procenat domaćinstava u kome žena priprema hranu imamo kod ispitanika s doktoratom i onih sa srednjom školom, u oba slučaja nešto preko 60%. U domaćinstvima ispitanika s visokom školom beležimo najveći procenat muškaraca koji su zaduženi za pripremu hrane. Ako izuzmemo domaćinstva ispitanika s doktoratom, s višim stepenom obrazovanja sve se češće nailazi na domaćinstva u kojima je pripremanje hrane zajednička praksa.

Žena je zaduženija za pripremu hrane u domaćinstvima ispitanika iz prigradskih naselja, nego što je to slučaj sa onima iz gradskih zona, premda ta razlika i nije tako velika (58,8% prema 53,3%). Sličan procenat razlike imamo i kada je u pitanju slučaj u kome je muškarac taj koji uobičajeno priprema hranu, ali ovaj put u korist gradskih domaćinstava (12,9% naspram 7,3%). Na kraju, u gradskim zonama beležimo i veći procenat domaćinstava u kome se zajednički kuva.

PRIPREMA HRANE U DOBA COVID-19

U našu istraživačku putanju opet uključujemo korona virus, da bismo dobili predstavu koliko je zatečena podela uloga u pripremi hrane podložna promeni. Naime, kod mnogih je pandemija označila prelazak na rad od kuće, što umnogome menja ritam i sadržaj svakodnevice domaćinstva, pa i pripreme hrane. Da se radi o ustaljenim strukturama pripreme hrane najbolje govori nalaz da se u 72,1% domaćinstava ispitanika nije promenila dotadašnja podela uloga. Samo kod, zbirno uzevši, 11,7% ispitanika dolazi do promene ustaljenih uloga pri pripremi obroka. Pritom, u 5,3% domaćinstava ispitanika ta promena je otišla u smeru zajedničkog pripremanja hrane.

Da li je došlo do promene osobe koja priprema hranu usled uvođenja rada od kuće tokom pandemije COVID-19?	**Procenti**
Da	6,4
Ne	72,1
Da, sada pripremamo hranu zajedno	5,3
Nismo radili od kuće	16,2
Ukupno	**100,0**

Tabela 12. *Da li je došlo do promene osobe koja priprema hranu usled uvođenja rada od kuće tokom pandemije COVID-19 (procenti)?*

U starosnoj grupi od 26 do 35 godina došlo je do najvećeg stepena promena u doba pandemije kada je reč o zaduženima za pripremu hrane. U 21,3% domaćinstava ispitanika naznačene starosne grupe promenjene su uloge, i to prevashodno u smeru zajedničkog pripremanja hrane. Po pravilu, u domaćinstvima mlađih i sredovečnih ispitanika došlo je do većeg pomeranja zaduženih za pripremu hrane. Najzad, valja imati u vidu da su upravo mlađe i sredovečne starosne kategorije najviše i radile od kuće u doba (vrhunca) pandemije.

U najnižem prihodovnom razredu beležimo najmanji procenat promene ustaljenih praksi kada je reč o osobi zaduženoj za pripremu hrane. Samo u 3,4% takvih domaćinstava u doba COVID-19 došlo je do preraspodele uloga, što govori o visokom stepenu okoštalosti tog vida kućnih poslova u ovom prihodovnom razredu. Kod dva srednja prihodovna razreda (50.000 do 80.000 i 80.000 do 120.000) dolazi do najvećeg procenta promene uloga u pripremanju hrane. Dok je u prvopomenutom razredu u 17,3% domaćinstava došlo do promene, u drugopomenutom je promena zabeležena u 15,8% slučajeva. U dva najviša prihodovna razreda procenti promene osobe zadužene za pripremu hrane u pandemijsko vreme kreću se oko 10%.

U domaćinstvima ispitanika sa osnovnim obrazovanjem podela uloga u pripremanju hrane u doba COVID-19 u celosti je istovetna kao i pre pandemije. Ni u domaćinstvima najobrazovanijih ispitanika (doktorat, master) pandemija nije uticala da se dogode krupnije promene u navedenom pogledu (do 6%). Najizraženije promene u podeli uloga pri pripremi hrane beleži se među ispitanicima s visokom školom (19,4%), od čega nešto malo više u smeru zajedničkog spremanja jela. Istovetan procenat promena imamo kod ispitanika sa srednjom školom i fakultetom, nešto manje od 12%.

U domaćinstvima ispitanika iz gradskih opština može se primetiti veći stepen spremnosti na preraspodelu uloga kod pripreme hrane, nego što je to slučaj u prigradskim domaćinstvima. Procenti govore da u 13,3% domaćinstava ispitanika iz gradskih zona došlo je do promene u doba pandemije, dok to u domaćinstvima iz prigradskih područja taj procenat iznosi znatno manje, 4,6%. Nema bitnije razlike u procentima bez obzira da li se radi o promeni osobe koja je prvenstveno zadužena za pripremu hrane ili je u pitanju ustaljivanje prakse zajedničke pripreme jela.

/BACANJE JESTIVIH DELOVA HRANE/

Dolazimo do središnjeg segmenta našeg istraživanja, do **nepoželjne prakse bacanja jestivih delova hrane.** Na samom početku nameravali smo da dobijemo sliku o učestalosti bacanja jestivih delova hrane u domaćinstvima ispitanika.

UČESTALOST BACANJA JESTIVIH DELOVA HRANE

Usmerimo pažnju ka suštinski značajnom nalazu. Naime, samo 9,7% domaćinstava ispitanika nikada ne baca hranu. Slika biva nešto povoljnija ako se ukaže da se u 52,9% domaćinstava ispitanika hrane baca ređe od jednom nedeljno. S druge strane, imamo i 2,5% ispitanika u čijim je domaćinstvima bacanje hrane svakodnevna praksa. Na prvi pogled to deluje kao zanemarljiv procenat, ali zašto ne bismo pošli od kategoričkog imperativa da uopšte ne bi trebalo bacati hranu.

Koliko često se jestivi delovi hrane u vašem domaćinstvu bacaju?

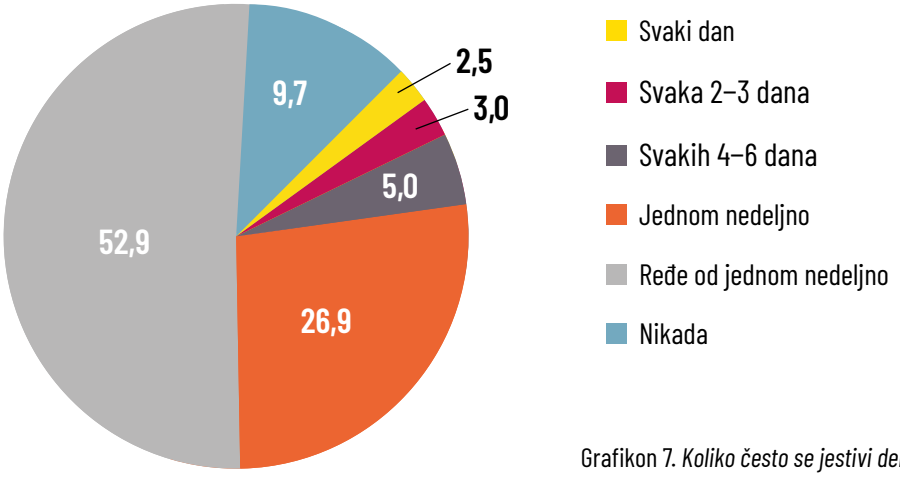

Grafikon 7. *Koliko često se jestivi delovi hrane u vašem domaćinstvu bacaju (procenti)?*

Najveći procenat domaćinstava u kojima se hrana nikada ne baca zatičemo kod ispitanika između 46 i 55 godina starosti (20,1%). Kod svih starosnih grupa, izuzimajući onu najmlađu, hrana se baca procentualno najviše u ritmu ređem od jednom nedeljno. U pomenutom izuzetku, u pitanju su domaćinstva ispitanika od 18 do 25 starosti, hrana se najčešće baca u sedmičnom ritmu (43,2%). Može se uočiti i određena pravilnost, što su stariji ispitanici u pitanju, to je i učestalost bacanja hrane u njihovom domaćinstvu ređa.

U četvoročlanim i troročlanim domaćinstvima najveći je procenat (iznad 4%) onih koji svakodnevno bacaju hranu. Samačka i dvočlana domaćinstva, nasuprot tome, beleže najmanji procenat (ispod 1%) svakodnevnog bacanja hrane. Među samačkim i onim mnogočlanim domaćinstvima zatičemo i najveći procenat njih koji nikada ne bacaju hranu. Bez obzira na broj članova, u svim domaćinstvima praksa bacanja hrane, po pravilu, upražnjava se ređe od jednom nedeljno. Najzad, pokazalo se da domaćinstva s maloletnom decom, uz sitne varijacije, ništa učestalije ne bacaju hranu u odnosu na domaćinstva bez maloletnika.

Mimo mikroekonomske logike zvuči nalaz da unutar najviše prihodovne kategorije imamo najveći broj ispitanika čija domaćinstva nikada ne bacaju hranu (18%). Nasuprot tome, među domaćinstvima koja pripadaju prihodovnom razredu od 50.000 do 80.000 dinara najmanje je onih koja nikada ne bacaju hranu (8,7%). Unutar svih prihodovnih razreda najveći je broj domaćinstava u kojima se hrana baca ređe od jednom nedeljno.

Postoji više nego očigledna korelacija između stepena obrazovanja i praksi bacanja hrane. Naime, što je obrazovni stepen viši očekivano je da raste procenat onih koji nikada ne bacaju hranu. Shodno tome, među ispitanicima s masterom i doktoratom imamo preko 20% njih koji to nikada ne rade. S druge strane, među ispitanicima sa osnovnim obrazovanjem samo njih 2,7% nikada ne baca hranu.

Prilično su istovetni nalazi u prigradskim i gradskim zonama kada je reč o praksi bacanja jestivih delova hrane. Uočene pravilnosti su simetrično raspoređene, samo dolazi do procentualnih variranja kod nekih odgovora. Tako je u gradskim naseljima nešto veći procenat domaćinstava u kojima se hrana baca jednom nedeljno, dok je obrnut slučaj kada se radi o bacanju hrane ređe od jednom nedeljno. Približan je i procenat domaćinstava koja nikada ne bacaju hranu, ali blago pretežu domaćinstva u gradskim naseljima (13,4% naspram 11,8%).

KOLIČINA BAČENE JESTIVE HRANE

Podjednako nam je važno da, mimo učestalosti njenog bacanja, istražimo i količinu bacanja jestivih delova hrane. Čitava istraživačka dinamika se ovde, u stvari, odvija između dva od četiri ponuđena odgovora. U domaćinstvima skoro tri četvrtine ispitanika koji bacaju hranu u proseku se baci jedan obrok. U približno 25% domaćinstava ispitanika prosečno se baci između jednog i dva obroka. Neznatan se broj ispitanika odlučio za jednu od preostale dve opcije (3–4 obroka i više od četiri obroka).

Svaki put kada bacite hranu, koliku količinu hrane u proseku bacite?

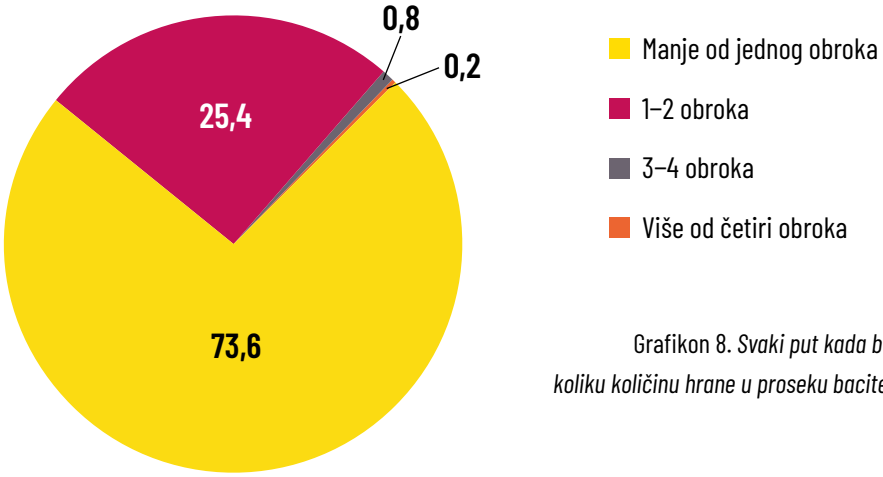

Grafikon 8. *Svaki put kada bacite hranu, koliku količinu hrane u proseku bacite (procenti)?*

Kod najmlađih ispitanika najveći je procenat (81,4%) onih koji prosečno bacaju manje od jednog obroka. S druge strane, unutar dva sledeća starosna razreda (26–35 i 46–55) imamo preko 30% ispitanika koji bacaju prosečno 1–2 obroka. Sve u svemu, nisu istraživački značajnija odstupanja od opštih nalaza kada se oni razvrstaju po starosnim kategorijama.

Kada je u pitanju struktura domaćinstava, nemamo krupne razlike kada je količina bačene hrane u pitanju. Nezavisno od broja članova domaćinstva, daleko je više onih koji bacaju manje od

jednog obroka, i ti procenti idu iznad 70%. Najveći procenat domaćinstava koji bacaju prosečno 1–2 obroka imamo u samačkim i tročlanim domaćinstvima. Premda se radi o malom broju takvih slučajeva, vredno je uočiti kako se prosečno veći broj obroka (3–4 i više od četiri obroka) baca u dvočlanim i četvoročlanim domaćinstvima. Na kraju, domaćinstva s maloletnom decom ne bacaju veću količinu hrane od ostalih domaćinstava.

Očekivanja da primanja imaju primetan uticaj na količinu bačene hrane u određenoj meri su se i potvrdila. Kod ispitanika koji spadaju u dve najniže prihodovne kategorije preko 80% njih prosečno baca manje od jednog obroka. Nasuprot tome, ispitanici iz najvišeg prihodovnog razreda u čak 44,7% prosečno bacaju 1–2 obroka. Onih nekoliko ispitanika koji su odgovorili da prosečno bacaju 3–4 obroka, kao i više od četiri obroka, nalaze se unutar dva prihodovna razreda, onom od 80.000 do 120.000 i onom od 120.000 do 180.000.

Među ispitanicima s doktoratom beleži se najveći procenat onih koji prosečno bacaju manje od jednog obroka (85,6%). Unutar druge najviše obrazovne kategorije najveći je procenat onih koji prosečno bace 1–2 obroka (38%). Zanimljivo je dodati da oni malobrojni ispitanici koji prosečno bacaju 3–4 obroka, kao i više od četiri obroka, imaju srednju školu, fakultet, master ili doktorat.

Posmatrano po opštinama, domaćinstva iz dve prigradske opštine, Sopot (100%) i Surčin (93,9%), beleže najveći procenat bacanja manje od jednog obroka. Na drugom kraju, jedna druga prigradska opština, Barajevo, ima daleko najmanji procenat domaćinstava koji bacaju manje od jednog obroka dnevno (40,1%). Kod gradskih opština procenti bacanja manje od jednog obroka dnevno su, ipak, uravnoteženiji, i oni se kreću od 87,1% (Zvezdara) do 64,8% (Palilula). Iz onoga što je već napisano proizilazi da u opštini Barajevo imamo najveći procenat domaćinstava koja bacaju 1–2 obroka po danu (59,9%). Onih nekoliko domaćinstava koja bacaju 3–4 obroka dnevno, odnosno više od četiri, raspoređena su u četiri gradske opštine (Čukarica, Rakovica, Savski venac, Vračar) i jednu prigradsku (Obrenovac).

RAZLOZI ZA BACANJE JESTIVIH DELOVA HRANE[8]

Ako se istinskim razlozima i mogu nazvati, pitali smo se o okolnostima koje dovode do bacanja jestivih delova hrane. I letimičan pogled na nalaze ukazuje da tri okolnosti najčešće utiču da se hrana na kraju baci. U čak 46,5% domaćinstava koja upražnjavaju tu praksu, hrana se baca zbog toga što se skuvalo previše i nagomilali su se ostaci. U nešto manje slučajeva hrana se baca zbog toga što se hrana pokvarila (44,6%) i zbog isteka roka trajanja prehrambenih artikala (40,2%). Samo još jedna okolnost koja dovodi do bacanja hrane premašuje 15%, a to je zaboravljanje da ima hrane u frižideru/zamrzivaču (17,3%).

Najčešći razlozi za bacanje jestivih delova hrane u vašem domaćinstvu	**Višestruki odgovori (%)**
Skuvano je previše hrane/ima mnogo ostataka	46,5
Hrana se pokvarila	44,6
Istekao je rok trajanja	40,2
Zaboravio/la sam da imam hranu u frižideru/zamrzivaču	17,3
Promena plana (spremanje drugog jela, odlazak u restoran i dr.)	11,9
Slavlja i praznici (slave, rođendani, verski praznici i sl.)	11,8
Ne znam da li je bezbedna	10,9
Kupljeno je previše hrane	9,1
Obrok nije ispao dobar (zagoreo, prekuvan, preslan i sl.)	8,5
Nije izgledalo lepo	6,8
Gadi mi se/ne želim da jedem staru hranu	6,6
Ne znam da li smem da podgrejem	4,3

Tabela 13. *Najčešći razlozi za bacanje jestivih delova hrane u vašem domaćinstvu (višestruki odgovori, procenti)*

Kod svih starosnih razreda prva tri mesta zauzimaju isti razlozi (skuvano je previše, hrana se pokvarila, istekao rok trajanja) kao i kod opšte distribucije, ali se dešava da je promenjen nji-

8 Ovo pitanje se nije odnosilo na one ispitanike koji su rekli da nikada ne bacaju hranu, pri čemu je bilo moguće izabrati tri odgovora.

hov raspored. Ispitanici svih starosnih grupa beleže slične procente (između 42% i 49%) kada je reč o bacanju hrane zbog prekomernog kuvanja. U domaćinstvima ispitanika iz najmlađeg starosnog odeljka više od polovine njih (57,9%) baca hranu jer se pokvarila. Među najstarijim ispitanicima procenti su znatno niži u odnosu na sve ostale starosne grupe kada je reč o bacanju hrane zbog toga što joj je istekao rok trajanja (25,1%) ili se pokvarila (33,6%). Dve najmlađe starosne kategorije beleže najveći procenat ispitanika, oko 23%, koji navode da su zaboravili da imaju hranu u frižideru/zamrzivaču. Što su ispitanici stariji, može se zaključiti, to su i manje skloni da zaborave kako im frižider/zamrzivač i nije baš toliko prazan.

Pokazuje se, u najvišečlanijim domaćinstvima najuvreženija je praksa da se skuva previše hrane (64,9%). Takođe, natpolovičan broj tročlanih i četvoročlanih domaćinstava ne pronalazi pravu meru pri spremanju hrane. Blago procentualno prednjače tročlana domaćinstva i kada je reč o prekoračenju roka trajanja prehrambenih proizvoda kao razloga za bacanje hrane. Kada se radi o kvarenju hrane, dvočlana domaćinstva isprednjačuju, njih 52,1% to navodi kao razlog za bacanje hrane. Kod zaboravljanja da se u frižideru/zamrzivaču nalazi izvesna količina hrane, najveće procente, otprilike 20%, beleže samačka, dvočlana i tročlana domaćinstva.

Među ispitanicima iz drugog odozgo prihodovnog razreda najveći je procenat (54,6%) onih koji su kao razlog za bacanje naveli da je skuvano previše hrane. Ispitanici iz najviše prihodovne kategorije prednjače kada je reč o bacanju hrane zbog toga što se ona pokvarila (48,2%). Srednji prihodovni razred premašuje sve ostale kada je posredi bacanje hrane zbog toga što joj je istekao rok trajanja (44,2%). Na kraju, brojna su odstupanja od pretpostavke da među višim prihodovnim rangovima imamo srazmerno više bacanja hrane, pošto računamo da im je na raspolaganju i veća količina hrane.

Kod ispitanika s doktoratom imamo najveće procente kada su posredi prva dva razloga za bacanje hrane u opštoj distribuciji. Čak 59,8% ispitanika s doktoratom navodi da se u njihovom domaćinstvu hrana baca jer se u međuvremenu pokvarila, dok nešto manji procenat (58,4%) navodi da se u njihovom domaćinstvu hrana baca zbog toga što se prekomerno kuva. Kao svojevrsni opozit, ispitanici sa osnovnom školom beleže primetno niže procente bacanja hrane zbog kvarenja i isticanje roka trajanja. Među ispitanicima s fakultetom i masterom, u oba slučaja to je 26,9%, najviše je onih koji zaborave da već imaju hranu u frižideru/zamrzivaču. Procentualno najveći broj onih koji ne znaju da li neki obrok smeju da podgreju imamo među ispitanicima sa osnovnom i srednjom školom, oko 6,5%. Najzad, ispitanici s visokom školom i doktoratom natprosečno su skloni promeni plan kada je hrana u pitanju.

Među ispitanicima iz Barajeva (71,3%) i Mladenovca (66,8%) najveći je procenat onih koji su naveli da se u njihovom domaćinstvu baca hrana jer se često skuva previše. U domaćinstvima ispitanika iz gradskih opština, po pravilu, hrana se nešto češće kvari nego u domaćinstvima iz prigradskih naselja. U tom pogledu među gradskim opštinama prednjače Čukarica, Zemun i Voždovac. Najveće procente bacanja hrane zbog isteka roka trajanja beleže domaćinstva ispitanika iz Surčina i Lazarevca, a u manjoj meri i domaćinstva ispitanika sa Starog grada i iz Rakovice. Po pravilu, ispitanici iz gradskih opština, u odnosu na one iz prigradskih opština, više bacaju hranu jer su zaboravili da imaju hranu u frižideru/zamrzivaču.

RAZLOZI ZAŠTO SE JESTIVI DELOVI HRANE NE BACAJU[9]

Najveći broj ispitanika koji su rekli da nikada ne bacaju jestive delove hrane, njih 49,5%, navodi da putem valjanog planiranja nabavke i obroka predupređuju bacanje hrane. Nešto manji broj ispitanika, njih 38,5%, kao razlog zašto ne bacaju hranu navode da naprosto nemaju para za bacanje. Kao sledeća tri razloga zašto se ne baca hrana su: pravljenje novih obroka od ostataka hrane (24,7%), domaći ljubimci se hrane ostacima (24,3%) i ekološka samosvest (20,5%). Kao što vidimo, kompostiranje nije ni približno zaživelo u meri u kojoj bi to bilo poželjno (3,5%). Kada kompostiranje sagledamo u odnosu na sve ispitanike, dobijamo nalaz da tek 1,2% njih to navodi kao najčešći razlog zašto ne baca hranu.

Najčešći razlozi zbog kojih ne bacate jestive delove hrane	Višestruki odgovori (%)
Dobro planiram kupovinu i obroke	49,5
Nemam para za bacanje	38,5
Pravim nove obroke od ostataka	24,7
Imam ljubimce/domaće životinje koje hranim ostacima hrane	24,3
Bitno mi je da smanjim svoj negativni uticaj na životnu sredinu	20,5
Kompostiram	3,5
Greh je bacati hranu pored toliko gladnih	1,5

Tabela 14. *Najčešći razlozi zbog kojih ne bacate jestive delove hrane (višestruki odgovori, procenti)?*

Za upućenog istraživača sigurno nije iznenađujuće što je među sredovečnim i starijim ispitanicima najveći procenat onih koji bacanje hrane preveniraju dobrim planiranjem svega u vezi s hranom. Odgovor da nemaju para za bacanje beleži najveći procenat među ispitanicima od 46 do 55 godina (50,5%) i onima od 65 i više godina (45,5%). Nasuprot tome, među najmlađim ispitanicima je

9 Ovo pitanje se odnosilo samo na one ispitanike koji su rekli da nikada ne bacaju hranu, pri čemu je bilo moguće izabrati tri odgovora.

najmanji procenat onih koji navode planiranje i svojevrsnu štedljivost kao najčešći razlog zbog koga ne bacaju hranu. Među najmlađim ispitanicima je najveći procenat onih koji u ime ekološke samosvesti ne bacaju hranu (49,4%), kao i onih koji kompostiraju (16,9%). Korišćenje ostataka hrane za pripremu novih obroka procentualno najviše koriste ispitanici od 36 do 45 godina starosti.

Ispitanici iz samačkih i dvočlanih domaćinstava skloniji su da dobro isplaniraju nabavku i obroke (preko 60%). Ništa drugačije stvari ne stoje ni kod odgovora da nemaju para za bacanje, jer i tu samačka i dvočlana domaćinstva pretežu. Dvočlana (32,8%) i tročlana (27,8%) domaćinstva najčešće koriste ostatke hrane za pravljenje novog obroka. U tročlanim i domaćinstvima s više članova natprosečno se kućni ljubimci hrane ostacima jela i namirnica. Kada je reč o ekološkoj samosvesti, ona je najprisutnija među ispitanicima iz četvoročlanih domaćinstava (34,2%). Najzad, praksa kompostiranja ne pokazuje relaciju vrednu pomena s brojem članova domaćinstva.

Među ispitanicima koji žive u domaćinstvima s najvišim prihodima beležimo daleko najveći procenat onih koji dobro planiraju nabavku i obroke (73,1%). Kod odgovora da nemaju para za bacanje daleko najveći procenat (64,3%) je kod ispitanika koji žive u domaćinstvu gde su prosečna mesečna primanja manja od 50.000 dinara. Da ne bacaju hranu iz ekoloških motiva nešto više navode ispitanici iz najvišeg prihodovnog razreda. U dva najviša prihodovna razreda imamo najveći procenat domaćinstava, otprilike 33%, u kojima se kućni ljubimci hrane ostacima jela i namirnica. Kompostiranje se nešto više upražnjava u domaćinstvima sa srednjim mesečnim primanjima (od 80.000 do 120.000 dinara).

Izrazito natprosečan procenat beleži odgovor da nemam para za bacanje među ispitanicima sa osnovnim obrazovanjem (75,6%). Nasuprot tome, kod valjanog planiranja kupovine i obroka kao prevencije za bacanje hrane najviši procenat dostižu ispitanici s doktoratom (76,5%). Sklonost da prave nove obroke od ostataka hrane procentualno je najviše prisutna među najobrazovanijim ispitanicima (master i doktorat). Ekološku su samosvest procentualno najviše izrazili ispitanici s visokom školom i fakultetom. U domaćinstvima ispitanika s masterom i srednjom školom imamo najviši procenat hranjenja kućnih ljubimaca preostalom hranom. Među fakultetski obrazovanim ispitanicima najviše je onih koji pribegavaju kompostiranju (9,3%).

Upadljivo više ispitanici iz prigradskih zona, osim iz Sopota, navode da nemaju para za bacanje. Kada se radi o dobrom planiranju nabavke i obroka, razlike u procentima ne mogu se obrazložiti podelom na gradske i prigradske opštine. Ispitanici sa Savskog venca zabeležili su daleko najveći procenat pravljenja novih obroka od ostataka hrane (70,6%). U prigradskim opštinama primetno je više domaćinstava u kojima se ljubimci/domaće životinje hrane ostacima jela i namirnica. Kada je ekološka samosvest posredi, nema jednoznačnosti u podeli na gradska i prigradska naselja, ali nju nešto više ispoljavaju ispitanici iz gradskih zona. Najzad, praksa kompostiranja prisutnija je u prigradskim opštinama, najviše u Obrenovcu (17,4%) i Lazarevcu (13,3%).

PRIPREMANJE TRADICIONALNIH I/ILI KREATIVNIH JELA[10]

Jedan od načina kako da izbegnemo (prekomerno) bacanje hrane jeste da pribegnemo za proverenim i/ili stvaralačkim kulinarskim rešenjima. Izrazita većina ispitanika praktikuje tradicionalne i/ili kreativne kulinarske recepte. Samo je 6% ispitanika odgovorilo da ne želi da priprema tradicionalna i/ili kreativna jela. Nešto veći procenat ispitanika od toga kaže da nije umešan u njihovoj pripremi, dok 5,5% njih tvrdi da se u nedostatku vremena krije razlog zbog čega ne pripremaju navedena jela. Ispitanici su u najvećem procentu odgovorili da, po pravilu, spremaju samo jednostavna jela od hleba (46%). U nešto manjem procentu je zabeležena praksa da se razni ostaci hrane uklope u neko novo jelo. Primetno manje se spremaju jela koja se zasnivaju na ostacima mesa i povrća (24,4%), a ispitanici još manje pripremaju jela od voća i povrća (21%).

10 Kod ovog pitanja je bilo moguće izabrati pet odgovora.

Da li pripremate tradicionalna i/ili kreativna jela kako biste smanjili bacanje hrane?	Višestruki odgovori (%)
Da, samo jednostavna jela od hleba (popara, prženice i sl.)	46,0
Da, trudim se da ostatke obroka iskoristim u novom jelu	42,0
Da, jela od ostataka mesa i povrća (sos, ragu, mućkalica i sl.)	24,4
Da, samo voće i povrće (sok/krem od voća, potaž i sl.)	21,0
Da, različite vrste pita	13,7
Ne umem	7,7
Ne želim	6,0
Nemam vremena	5,5

Tabela 15. *Da li pripremate tradicionalna i/ili kreativna jela kako biste smanjili bacanje hrane (višestruki odgovori, procenti)?*

Da vidimo kakvi su procenti i koja starosna grupa najmanje želi da priprema tradicionalna i/ili kreativna jela. Ispitanici starosti od 36 do 45 godina beleže najveći procenat (7,8%) onih koji ne žele da se time bave. Manjak veština te vrste navode, po pravilu, ispitanici iz srednjih starosnih razreda, a najveći procenat (9,3%) beleži onaj od 56 do 65 godina. Dve najstarije grupe ispitanika najčešće spremaju jednostavna jela od hleba. S druge strane, ispitanici starosti od 46 do 55 godina natpolovično koriste ostatke obroka kako bi pripremili novo jelo. Kada su u pitanju tradicionalna i/ili kreativna jela od voća i povrća, srednji starosni razredi beleže najveće procente, a najviše to iznosi 26,2% kod ispitanika starosti između 36 i 45 godina.

Imajući u vidu psihološku zakonomernost, očekivan je nalaz da samci najmanje žele da se posvete pripremi tradicionalnih i/ili kreativnih jela. Slično je i kod manjka umeća da se pomenuta jela zgotove, s time da tu nešto mali veći procenat beleže dvočlana domaćinstva (10,8%). U višečlanim domaćinstvima imamo najveći procenat onih koji pripremaju jednostavna jela od hleba (55,5%). Sem u četvoročlanim, ravnomeran je procenat zastupljenosti (oko 45%) u svim ostalim tipovima domaćinstva kada se radi o praksi korišćenja ostataka obroka u pripremanju novog jela. Najmnogobrojnija domaćinstva natprosečno pripremaju jela od ostataka mesa i povrća (40,5%).

Ekonomski protivrečno zvuči nalaz da ispitanici iz domaćinstava s najmanjim prihodima procentualno najviše (10,9%) ne žele da pripremaju tradicionalna i/ili kreativna jela. Najveći procenat ispitanika beleži najniži prihodovni razred i kod nedostatka veština za pripremu takvih jela (9,5%). Istovremeno, jednostavna jela od hleba procentualno najčešće prave u domaćinstvima s najnižim primanjima i u onima čija su primanja u rasponu od 120.000 do 180.000 dinara. Iznenađuje nalaz da se upravo u domaćinstvima koja imaju najveća primanja najviše prave nova jela od ostataka obroka, natpolovičan je procenat takvih slučajeva.

Među ispitanicima koji su završili osnovnu školu beležimo najveći procenat (11%) onih koji naprosto ne žele da prave tradicionalna i/ili kreativna jela. Najveći procenat navedena grupa ispitanika dostiže i kada je u pitanju manjak umeća za pripremu takvih jela (13,7%). Moguće je govoriti o tendenciji da oni s višim stepenom obrazovanja češće spremaju nova jela od ostataka prethodnih obroka. Kao vrhunac jedne takve putanje navodimo da je u čak 67,6% domaćinstava ispitanika s doktoratom takva praksa zaživela. I kod spremanja jednostavnih jela od hleba, ispitanici s doktoratom procentualno nadmašuju sve ostale obrazovne grupe. Sve u svemu, što je stepen obrazovanja viši očekivano je da ispitanici budu voljniji za tradicionalne recepte i/ili kreativne kulinarske iskorake.

Podjednak je procenat ispitanika iz prigradskih i gradskih zona koji su naveli da nisu vični pripremi tradicionalnih i/ili kreativnih jela. Kada se opštine posmatraju pojedinačno, Mladenovac i Zemun se izdvajaju, tu je 19%, odnosno 17,6%, ispitanika izjavilo da ne poseduju umešnost te vrste. Procenat ispitanika koji su naveli da ne žele da pripremaju tradicionalna i/ili kreativna jela nešto je veći u gradskim naseljima i iznosi 6,5%. Nema nekih bitnijih razlika u procentima između gradskih i prigradskih opština kada je u pitanju pripremanje različitih oblika tradicionalnih i/ili kreativnih jela. Izuzetak su donekle jednostavna jela od hleba, gde odskaču domaćinstva ispitanika iz prigradskih opština, a posebno je to izraženo u opštinama Lazarevac (68,1%) i Grocka (67,4%).

/STAVOVI I NAVIKE/

Jedno ovakvo istraživanje neizostavno sadrži i **uvid u stavove i širi okvir ponašanja ispitanika.**

KONFIGURACIJE STAVOVA

Pri analizi stavova prvo ćemo tabelarno prikazati njihovu generalnu distribuciju, a zatim ćemo ih predočiti segmentirano i po raznim demografskim svojstvima. Preglednosti radi, u tabeli ćemo raznim bojama prikazati međusobno odvojene skupove stavova. Krenućemo od stavova koji se odnose na samu zainteresovanost ispitanika za smanjenje bacanja hrane. Potom sledi grupa stavova koja se tiče (ne)posedovanja znanja o problematici bacanja hrane. Treći skup stavova teži da ustanovi želju/volju ispitanika da budu informisani o tome kako da smanje bacanje hrane. Na kraju, imamo stav koji detektuje samo delovanje u pravcu smanjivanja bacanja hrane.

Koliko se slažete sa sledećim stavovima?	U potpunosti se slažem (%)	Slažem se (%)	Ne slažem se (%)	U potpunosti se ne slažem (%)	Nemam stav (%)
Bacanje hrane je veliki društveni problem	65,8	30,7	1,9	0,4	1,2
Bacanje hrane je veliki ekološki problem	53,5	36,6	5,9	1,0	3,0
Ne brinem o količini hrane koju bacim	4,0	6,9	48,9	36,0	4,2
Ne brinem o ceni hrane koju bacim	5,1	9,4	50,8	30,0	4,7
Ne može ništa da me motiviše da bacam manje hrane	3,2	4,4	47,8	36,1	8,5

Bačena ambalaža od hrane je mnogo veći ekološki problem nego bacanje hrane	55,7	33,8	6,6	0,8	3,1
Bačena hrana nije problem, zato što je prirodna i biorazgradiva	12,3	24,6	45,5	11,6	6,0
Dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica s popustom (akcije, porodična pakovanja i sl.)	11,0	42,0	28,4	7,0	11,6
Kada bih imao/imala informaciju kako najbolje da skladištim hranu, verovatno bih manje bacao/bacala	21,3	43,0	20,5	5,1	10,1
Kada bih imao/imala informaciju o uticaju bačene hrane na životnu sredinu, verovatno bih uložio/uložila trud da bacam manje	23,6	47,3	15,6	5,1	8,4
Kada bih imao/imala informaciju o ceni bačene hrane, verovatno bih uložio/uložila trud da bacam manje	23,6	45,2	18,2	4,9	8,1
Aktivno pokušavam da količinu hrane koju bacam svedem na minimum	48,3	44,8	2,9	1,4	2,6

Tabela 16. *Koliko se slažete sa sledećim stavovima (procenti)?*

ZAINTERESOVANOST ZA SMANJENJE OTPADA OD HRANE

Može se reći da postoji opšti konsenzus ispitanika da je bacanje jestivih delova hrane veliki društveni problem, tako da se samo 2,3% ispitanika ne slaže s tim stavom. Od toga je veći procenat ispitanika (6,9%) koji se ne slažu s time da je bacanje hrane veliki ekološki problem. Približno svaki deseti ispitanik je priznao da ne brine o količini hrane koju baci. Još veći procenat ispitanika (14,5%) navodi da ne pokazuju brigu o ceni hrane koju bace. Na kraju, 7,6% ispitanika smatra da ih ništa ne može pokrenuti u pravcu manjeg bacanja hrane. Kod pitanja motivacije za manje bacanje hrane imali smo značajan broj ispitanika (8,5%) koji nemaju stav o tome.

Može se primetiti da su muškarci skloniji da se ne slože sa stavovima da je bacanje hrane veliki društveni (3,7%) i ekološki (8,3%) problem. Kod ispitanica procenti neslaganja s prethodna dva stava iznose 1,1% i 5,6%. Muškarci u većoj meri navode kako ne vode računa o količini hrane koju bacaju (14,2% naspram 8% žena). Sličan odnos imamo i kada je reč o priznanju da se ne vodi briga o ceni hrane koja se baci (muškarci 16,1%, žene 13,2%). Kod deficita motivacije da se nešto preduzme ne bi li se hrana manje bacala, postoji tendencija uravnotežavanja, iako i ovde blago prednjače ispitanici u odnosu na ispitanice (8,4% naspram 7%).

Među najmlađim ispitanicima imamo najveći procenat (7,7%) onih koji se ne slažu sa stavom da je bacanje hrane veliki društveni problem. Među tri starosne kategorije (36–45, 46–55, 56–65) imamo podjednake procente (9%, 9,4% i 10,2%) ispitanika koji se ne slažu da je bacanje hrane veliki ekološki problem. Po pravilu, što su ispitanici mlađi češće priznaju da ne brinu o količini hrane koju bace, i taj procenat unutar najmlađe starosne kategorije iznosi 15,7%. Najveći procenat ispitanika povodom pitanja o ceni hrane koju bace ima starosni razred od 26 do 35 godina. Tu skoro svaki peti ispitanik priznaje da ne brine o ceni hrane koju baci. Nekako očekivano, među dve najstarije grupe najveći je procenat ispitanika (oko 13%) koji sumnjaju da ih bilo šta može podstaći da manje bacaju hranu.

Među ispitanicima iz dvočlanih i tročlanih domaćinstava imamo najveći procenat, 3,9%, onih koji se ne slažu da je bacanje hrane veliki društveni problem. Kada je reč o stavu da bacanje

hrane predstavlja veliki ekološki problem, među ispitanicima iz dvočlanih domaćinstava najveći je procenat (10%) onih koji izražavaju neslaganje. U tročlanim domaćinstvima (15,7%) i, u nešto manjoj meri, među samcima (14,4%) najveći je procenat onih koji navode da ne brinu o količini hrane koju bace. Svaki peti ispitanik iz tročlanih domaćinstava priznaje da ne vodi računa o ceni hrane koju baca. Među samcima imamo najveći procenat ispitanika (10,3%) koji su rekli kako ih ništa ne može motivisati da manje bacaju hranu.

Neslaganje sa stavom da je bacanje hrane veliki društveni problem u najvećem procentu (5,8%) imamo među ispitanicima iz najvišeg prihodovnog razreda. Istovetan nalaz imamo i kada je reč o stavu kako je bacanje hrane veliki ekološki problem. Naime, 16,3% ispitanika iz najviše prihodovne kategorije, znatno više u odnosu na ostale, izražava neslaganje s naznačenim stavom. Visok stepen uravnoteženosti među prihodovnim razredima imamo u procentima ispitanika koji se slažu da ne vode brigu o količini hrane koju bacaju. Kada je reč o nebrizi o ceni hrane koju bacaju, najveći procenat ispitanika (oko 17%) beleže tri prihodovna razreda (50.000–80.000, 120.000–180.000 i preko 180.000 dinara). Među ispitanicima iz najniže prihodovne kategorije najviše je (12,3%) onih koje će bilo šta pokrenuti da smanje bacanje hrane.

Među ispitanicima s doktoratom (6,6%) i onima sa osnovnom školom (5%) procentualno je najviše onih koji se ne slažu s tim da je bacanje hrane veliki društveni problem. Kada je reč o stavu da je bacanje hrane veliki ekološki problem, najveći procenat neslaganja imamo među ispitanicima s doktoratom (15%) i fakultetom (10,2%). Što je viši stepen obrazovanja možemo očekivati i veći procenat neslaganja, moglo bi se zaključiti. Ispitanici iz četiri obrazovna stepena (master, visoka, srednja i osnovna škola) najskloniji su da navedu kako se ne brinu o količini hrane koju bacaju. Najobrazovaniji ispitanici najčešće navode kako ne vode računa o ceni hrane koju bace, njih 20,5% s doktoratom i njih 18,4% s masterom. Među ispitanicima sa osnovnom školom najveći je procenat (18,2%) onih koji izražavaju demotivisanost da manje bacaju hranu.

Na kraju, potrebno je da ove stavove uporedimo i preko podele na prigradske i gradske opštine. Neznatna je procentualna razlika između ispitanika iz prigradskih i gradskih opština kada je u pitanju neslaganje sa stavom da je bacanje hrane veliki društveni problem. Nešto veći broj ispitanika iz prigradskih naselja se ne slaže da bacanje hrane predstavlja veliki ekološki problem. Među ispitanicima iz prigradskih opština veći je procenat onih koji se slažu sa stavom da ne brinu o količini hrane koju bacaju, dok su istovetni procenti onih koji se slažu sa stavom da ne brinu o ceni hrane koju bacaju. Najveću razliku između ispitanika iz prigradskih i gradskih opština imamo kod slaganja sa stavom da im manjka motivacije da manje bacaju hranu. Pomenuti manjak je procentualno veći kod ispitanika iz prigradskih zona (11,4%) u odnosu na one iz gradskih naselja (6,8%).

ZNANJE O PROBLEMATICI BACANJA HRANE

Prelazimo na drugi skup stavova, a naša namera je da sagledamo upućenost ispitanika u zadati predmet istraživanja. Blizu 90% ispitanika slaže se da je bačena ambalaža od hrane mnogo veća ekološka nevolja od bacanja hrane. S druge strane, 36,9% ispitanika slaže se sa stavom da bačena hrana nije problem, pošto je prirodna i biorazgradiva. Najposle, nešto više od trećine ispitanika (35,4%) nisu su se složili sa stavom da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica na popustu. Pritom, ovde imamo i značajan broj ispitanika (11,6%) koji je naveo da nema stav.

Kada je u pitanju slaganje sa stavom da je bačena ambalaža od hrane mnogo veći ekološki problem od bacanja hrane nema znatnijih razlika između žena i muškaraca. Kod muškaraca procenat ide nešto iznad proseka (90,6%), dok kod ispitanica iznosi 88,5%. Muškarci su primetno više od žena saglasni sa stavom da bačena hrana nije problem (42,3% naspram 32,3%). Kod stava da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine prehrambenih artikala na popustu veći je procenat žena koje se s njim ne slažu (38,3% naspram 32%).

Kod slaganja sa stavom da je bačena ambalaža od hrane veći ekološki problem od bacanja hrane najniži procenat imaju najstariji ispitanici (86,3%), dok najveći procenat beleže ispitanici od 36 do 45 godina (91,6%). Među najstarijim ispitanicima imamo najveći procenat (47,8%) onih koji se slažu sa stavom da bačena hrana nije problem. Najveći procenat onih koji se ne slažu s tim da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica na popustu imamo među ispitanicima od 56 do 65 godina (44,8%).

Dok je među ispitanicima iz tročlanih domaćinstava procenat slaganja sa stavom da je bačena ambalaža od hrane veći ekološki problem od bacanja hrane 94%, kod samaca on je najniži i iznosi 85,8%. Samci i ispitanici iz dvočlanih domaćinstava beleže najveći procenat, preko 42%, slaganja sa stavom da bačena hrana, usled svoje prirodnosti i biorazgradivosti, nije problem. Kada je reč o stavu da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica na popustu, najveći procenat neslaganja, oko 39%, imamo među ispitanicima iz tročlanih i domaćinstava s pet i više članova.

Tri srednja prihodovna razreda beleže najveći procenat slaganja, oko 91%, sa stavom da je bačena ambalaža od hrane veći ekološki problem od bacanja hrane. Povodom naznačenog stava, među ispitanicima iz dva krajnja prihodovna razreda imamo oko 86% slaganja. Podudarnost najnižeg i najvišeg prihodovnog razreda imamo i kod slaganja oko stava da bačena hrana nije problem (oko 46%).

Primetno više od ostalih, dve najviše prihodovne grupe beleže najveći procenat neslaganja (43,5% i 45,4%) sa stavom da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica na popustu.

Među ispitanicima sa osnovnom školom najveći je procenat slaganja (94,5%) sa stavom da je bačena ambalaža veći ekološki problem od bacanja hrane. Nasuprot tome, najmanji procenat slaganja s naznačenim stavom imamo među ispitanicima s doktoratom (80,3%). Ispitanici sa osnovnom školom, zajedno sa onima sa srednjom, beleže najveći procenat slaganja (preko 46%) sa stavom da hrana koja se baci nije problem. Među ispitanicima s doktoratom daleko je najveći procenat (61%) neslaganja sa stavom da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica na popustu.

U izvesnoj je meri veći procenat ispitanika iz prigradskih opština koji se slažu sa stavom da bačena ambalaža pravi veće ekološke nevolje od bacanja hrane (92,8% prema 88,7%). U istom pravcu, ali s primetno većom razlikom, imamo odnos između ispitanika iz prigradskih i gradskih opština povodom slaganja oko stava da hrana koja se baci nije problem (45,3% prema 34,9%). Ispitanici iz prigradskih opština beleže veći procenat neslaganja od onih iz gradskih (38,2% prema 34,7%) kada je posredi stav da dosta otpada od hrane nastaje zbog kupovine namirnica na popustu.

O POSTOJANJU ŽELJE/VOLJE DA SE BUDE INFORMISAN RADI SMANJENJA BACANJA HRANE

U daljem toku izlaganja predočićemo kolike su verovatnoće da bi ispitanici drugačije postupali kada bi raspolagali valjanim informacijama o predmetu našeg istraživanja. Kada bi, skoro dve trećine ispitanika, imalo infromacije kako najbolje uskladištiti hranu, verovatno bi je i manje bacali. Nešto veći broj ispitanika (70,9%) nego kod prethodnog stava saglasan je kako bi verovatno uložio napor da manje baca, kada bi imao podatke o uticaju bačene hrane na životno okruženje. Najzad, približno isti procenat ispitanika (68,8%) saglasan je da bi verovatno uložio trud da baca manje kada bi imao uvid u cenu bačene hrane. Vredno je zapaziti kako je u slučaju sva tri stava približno trećina ispitanika iskazala saglasnost zaokruživši opciju da se sa stavom potpuno slaže.

Za nekih deset procenata više muškarci u odnosu na žene (69,1% prema 60%) izražavaju saglasnost sa stavom da bi manje bacali hranu kada bi im bile dostupne informacije kako da najbolje uskladište hranu. Razlika u stepenu slaganja između muškaraca i žena se smanjuje (71,8% prema 70,2%) kod verovatnoće da bi uložili trud da manje bacaju kada bi imali uvid u uticaj bačene hrane na životnu sredinu. Pravilnost da muškarci izražavaju veću saglasnost (72,3% prema 65,8%) imamo i kod stava da bi ispitanici verovatno uložili napor da manje bacaju hranu kada bi imali podatke o ceni bačene hrane.

Najmlađi ispitanici beleže najveći procenat slaganja (74,3%) sa stavom da bi verovatno manje bacali hranu kada bi raspolagali informacijama kako da najbolje uskladište hranu. Istovetan redosled imamo i kod stava da bi verovatno uložili napor da manje bacaju hranu kada bi imali uvid u uticaj bačene hrane na ekološku sredinu, tu se čak 86,2% najmlađih ispitanika slaže. Ništa se ne menja ni kod trećeg stava, pošto je među najmlađim ispitanicima najveći procenat

(78,2%) onih koji se slažu da bi posedovanjem informacija o ceni bačene hrane verovatno bili podstaknuti da je manje bacaju.

Ne samo da ispitanici iz domaćinstava s pet i više članova beleže najveći procenat saglasnosti oko svih naznačenih stavova, već su u pitanju i primetne razlike u odnosu na ostale tipove domaćinstava. Najveću razliku i procenat (83,9%) najmnogobrojnija domaćinstva beleže kod stava da verovatno ne bi žalili truda da manje bacaju hranu kada bi imali informacije o uticaju bačene hrane na ekološki sistem. I kod stava da bi verovatno uložili trud da manje bacaju hranu kada bi im bile dostupne informacije o ceni bačene hrane prednjače ispitanici iz domaćinstava s pet i više članova (77,9%). Sve u svemu, što domaćinstva imaju više članova veći su procenti verovatnoće da bi smanjili bacanje hrane kada bi bili informisaniji o zadatoj problematici.

Među ispitanicima iz domaćinstava s najmanjim prihodima beležimo najveći procenat (71,6%) onih koji su saglasni sa stavom da bi verovatno manje bacali hranu kada bi imali informacije o tome kako da je najbolje uskladište. Povodom stava da bi verovatno uložili napor da manje bacaju hranu kada bi imali informacije o uticaju bačene hrane na prirodno okruženje, najveći procenat saglasnosti imaju tri niža prihodovna razreda (između 72,4% i 74,4%). Vrlo slične nalaze imamo i kod stava da bi verovatno uložili napor da manje bacaju hranu kada bi imali informacije o ceni bačene hrane. Naime, i ovde približne procente saglasnosti (nekih 71%) beleže tri niža prihodovna razreda, pri čemu su oni primetno veći od dva najviše prihodovna razreda.

Kada je reč o saglasnosti sa stavom da bi verovatno manje bacali hranu kada bi posedovali informacije o tome kako da je najbolje uskladište, najveće procente dostižu ispitanici s visokom školom (78,9%). I kod verovatnoće da manje bacaju hranu zbog dostupnosti informacija o uticaju bačene hrane na životno okruženje, ispitanici s visokom školom beleže najveće procente saglasnosti (77,4%). Isti redosled zatičemo i kod stava da bi se verovatno potrudili da manje bacaju hranu kada bi imali informacije o ceni bačene hrane, pa i tu ispitanici s visokom školom imaju najveći procenat saglasnosti (75,9%). S druge strane, najmanje procente saglasnosti povodom sva tri stava, po pravilu, beleže ispitanici s doktoratom.

DELOVANJE U PRAVCU SMANJENJA BACANJA HRANE

Ovde ustanovljavamo koji to procenat ispitanika pokušava da deluje u pravcu smanjenja količine bačene hrane. Za početak, preko 93% ispitanika se slaže sa stavom da aktivno pokušavaju da količinu bačene hrane svedu na minimum. Kada se nalazi posmatraju kroz polnu optiku, vidimo da je nešto veća saglasnost među ženama (94,2%) nego među muškarcima (91,9%).

Beležimo preko 90% saglasnosti kod svih starosnih razreda oko stava da aktivno teže da količinu bačene hrane redukuju na najmanju meru. Pritom, najveći procenat beležimo među ispitanicima između 26 i 35 godina starosti (95%), a najmanji među onima koji imaju više od 65 godina (90%).

Što su domaćinstva višečlanija primećujemo da je veći procenat saglasnosti oko aktivne težnje da količinu bačene hrane svedu na minimum. Pomenuta saglasnost u domaćinstvima s pet i više članova dostiže čak 97,9%. Nasuprot tome, kod samaca i dvočlanih domaćinstava saglasnost oko aktivnog nastojanja da se znatno smanji količina bačene hrane pada ispod 90%.

Među ispitanicima u čijim domaćinstvima prihodi prosečno iznose od 120.000 do 180.000 dinara mesečno imamo najveći procenat saglasnosti (96,4%) sa stavom da aktivno teže da što više smanje količinu hrane koju bacaju. S druge strane, ispitanici koji žive u domaćinstvima s najvišim prihodima izražavaju najmanji procenat saglasnosti s naznačenim stavom (88,7%).

Najveći procenat saglasnosti sa stavom kako aktivno pokušavaju da svedu količinu bačene hrane na minimum beleže ispitanici sa osnovnom školom (97,3%). Prate ih ispitanici s visokom školom (95,1%) i doktoratom (94,2%). Sve obrazovne kategorije premašuju 92% saglasnosti u vezi sa ovim stavom.

Distribucija nalaza po kriterijumu gradska i prigradska zona ne pokazuje istraživački važne razlike. Naime, među ispitanicima iz prigradskih naselja malo je veća saglasnost (94,4% prema 92,8%) u vezi sa stavom da aktivno nastoje da količinu bačene hrane svedu na minimum.

ZNANJE O POSLEDICAMA BACANJA HRANE

Postavili smo pitanje koliko su ispitanici upućeni u posledice bacanja hrane po šest osnova: klimatske promene, vodni resursi, biodiverzitet, upravljanje otpadom, upotreba zemljišta i siromaštvo. U slučaju da potvrdno odgovore na pitanje da li su im poznate posledice bacanja hrane na nabrojane oblasti, na ispitanicima je bilo da navedu neku posledicu. Rezultati pokazuju da je bilo mnogo ispitanika koji nisu naveli nijednu od mogućih posledica po datu oblast.

KLIMATSKE PROMENE

Nešto više od jedne četvrtine ispitanika odgovorilo je da su im poznate posledice bacanja hrane po klimatske promene. No, kada je trebalo pomenuti jednu konkretnu posledicu, skoro svaki četvrti ispitanik nije naveo nijednu. Istovremeno, najveći broj ispitanika (42,9%) navodi zagađenje kao posledicu bacanja hrane, dok se primetno manji broj njih opredelio za gasove sa efektom staklene bašte (26,2%). Na kraju, 7,7% ispitanika vidi veću potrošnju resursa kao nepovoljnu posledicu bacanja hrane po klimatske promene.

Posledice bacanja hrane po klimatske promene	Procenti
Zagađenje	42,9
Gasovi sa efektom staklene bašte (metan i CO_2)	26,2
Veća potrošnja resursa	7,7
Ne znam	23,2
Ukupno	**100,0**

Tabela 17. *Posledice bacanja hrane po klimatske promene (procenti)*

Nešto više žena (45,3%) u odnosu na muškarce (39,3%) navodi zagađenje kao posledicu bacanja hrane. Za skoro 8% više u odnosu na prosek, muškarci gasove sa efektom staklene bašte vide kao najkrupniju posledicu bacanja hrane na klimu. Žene značajno više (9,9% prema 4,4%) veću potrošnju resursa vide kao posledicu bacanja hrane po klimatske promene. Podjednak je procenat žena i muškaraca (oko 23%) koji nisu naveli nijednu konkretnu posledicu, a pritom su prethodno naveli da su im načelno poznate posledice bacanja hrane po klimatske promene.

Najveći procenat ispitanika koji su naveli zagađenje kao posledicu bacanja hrane na klimu imamo unutar najstarije kategorije ispitanika (59%). Gasove sa efektom staklene bašte kao posledica bacanja hrane po klimatsku ravnotežu najčešće su navodili najmlađi ispitanici (49,4%). Među ispitanicima starosti od 56 do 65 godina najveći je procenat (17,5%) onih koji veću potrošnju resursa vide kao posledicu bacanja hrane. Najzad, skoro trećina ispitanika između 46 i 55 godina starosti nije ponudila nijednu konkretnu posledicu bacanja hrane na klimu.

Ispitanici iz domaćinstava s najnižim prihodima, kao i iz domaćinstava s primanjima od 120.000 do 180.000 dinara, natpolovično upravo zagađenje vide kao posledicu bacanja hrane. Kada je reč o gasovima sa efektom staklene bašte, njih kao posledicu bacanja hrane po klimatske promene najčešće (35,2%) vide ispitanici iz prihodovne kategorije 50.000 do 80.000 dinara. Ispitanici iz najvišeg prihodovnog ranga više od ostalih (15,2%) navode veću potrošnju resursa kao posledicu bacanja hrane po klimatske promene. Daleko više od ostalih, među ispitanicima iz srednjeg prihodovnog razreda čak 38% njih koji nisu naveli nijednu posledicu.

Skoro polovina ispitanika sa srednjom i visokom školom, kao i s fakultetom, navode zagađenje kao posledicu bacanja hrane. Najveći broj ispitanika s masterom, svaki treći, u gasovima sa efektom staklene bašte vidi štetnu posledicu bacanja hrane po klimatske promene. Kada je procenat onih koji u većoj potrošnji resursa vide presudnu posledicu bacanja hrane po klimatske promene, isprednjačuju master ispitanici (14,3%). Zajednički imenitelj ispitanika sa osnovnom školom i doktoratom jeste da natpolovičan broj njih nije naveo nijednu posledicu.

VODNI RESURSI

U vezi sa ovom oblašću imali smo primetno veći broj potvrdnih odgovora (preko 42%) nego kod prethodne stavke. Znatno više nego u vezi s klimatskim promenama, ispitanici zagađenje vodnih resursa vide kao neželjenu posledicu bacanja hrane. Dok 75% ispitanika navodi zagađenje vodnih resursa, nešto više od 5% ispitanika u većoj potrošnji vode vide glavnu posledicu bacanja hrane. Najzad, skoro svaki pet ispitanik nije naveo nijednu od mogućih posledica bacanja hrane na vodne izvore.

Posledice bacanja hrane po vodne resurse	**Procenti**
Zagađenje	75,0
Veća potrošnja vode	5,8
Ne znam	19,2
Ukupno	**100,0**

Tabela 18. *Posledice bacanja hrane po vodne resurse (procenti)*

Nekih 15% više u odnosu na ispitanice, 83,9% muškaraca zagađenje vodnih izvora vidi kao štetnu posledicu bacanja hrane. Razumljivo, procenti su znatno manji kada je u pitanju navođenje veće potrošnje vode kao posledice bacanja hrane (8,2% ispitanica i 2,2% ispitanika). Najzad, primetno veći procenat onih koji nisu naveli nijednu od mogućih posledica bacanja hrane na vodne resurse nalazimo među ženama (22,5% prema 13,9%).

Po pravilu, stariji starosni razredi češće navode zagađenje vodnih izvora kao posledicu bacanja hrane, a kod najstarijih ispitanika taj procenat dostiže do 83,4%. Suprotno tome, najmlađi ispitanici ispodpolovično (47,1%) zagađenje vodnih potencijala vide kao posledicu bacanja hrane. Nalazi su obrnuti kada se radi o navođenju veće potrošnje vode kao posledice bacanja hrane, jer tu prednjače najmlađi ispitanici (16%), a više od 10% beleže i ispitanici starosti 36–45 godina. Daleko najveći procenat onih koji nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po vodne resurse imamo među najmlađim ispitanicima (36,9%).

Prilično su ujednačeni procenti navođenja zagađenja vodnih resursa kao posledice bacanja hrane među prihodovnim kategorijama. Kod svih prihodovnih razreda taj procenat iznosi iz-

među 75% i 80%, sem u slučaju ispitanika koji žive u domaćinstvima koja prosečno mesečno primaju 80.000–120.000 dinara (69,9%). Najveći procenat ispitanika koji veću potrošnju vode navode kao posledicu bacanja hrane beležimo u najvišoj prihodovnoj kategoriji (9,8%). Ispitanici iz srednjeg prihodovnog razreda (80.000–120.000) u najvećem procentu nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane na vodne izvore.

Ispitanici iz dva najniža obrazovna stepena beleže najveći procenat onih koji zagađenje vodnih kapaciteta vide kao posledicu bacanja hrane. To u slučaju ispitanika sa osnovnom školom ide i preko 90%, a kod ispitanika sa srednjom školom ono dostiže 81,7%. Kada je navođenje veće potrošnje vode kao posledice bacanja hrane u pitanju, tu se izdvajaju ispitanici s fakultetom (10,7%). Među tri najviša obrazovna stepena imamo najveći procenat (oko 23%) ispitanika koji nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po vodne resurse.

BIODIVERZITET

Kod ove kategorije samo je nešto preko 22% ispitanika potvrdno odgovorilo da su im poznate posledice bacanja hrane po biološku raznovrsnost, pri čemu njih 44,7% nije navelo nijednu konkretnu posledicu. Među ispitanicima koji su navodili posledice bacanja hrane po biodiverzitet najveće procente beleže disbalans vrsta (16,6%) i ugroženost vrsta (15,8%). Preostala tri varijeteta (trovanje, razmnožavanje štetočina, izumiranje) imaju između 7% i 8,5% odgovora.

Posledice bacanja hrane po biodiverzitet	**Procenti**
Disbalans vrsta	16,6
Ugroženost vrsta	15,8
Trovanje životinja	8,2
Razmnožavanje štetočina	7,5
Izumiranje vrsta	7,2
Ne znam	44,7
Ukupno	**100,0**

Tabela 19. *Posledice bacanja hrane po biodiverzitet (procenti)*

S više od 20% zastupljenosti, kao posledicu bacanja hrane po biodiverzitet žene najčešće vide disbalans vrsta, dok kod muškaraca sličan procenat ima odgovor: ugroženost vrsta (19,7%). Na drugom mestu po zastupljenosti kod ispitanica nalazi se ugroženost vrsta (13,2%), a kod muškaraca to je trovanje (10,4%). Kada je posredi izostanak navođenja posledice bacanja hrane po biodiverzitet, nema značajne procentualne razlike između ispitanica i ispitanika.

Najmlađi ispitanici isključivo navode disbalans vrsta (40,3%) i njihovu ugroženost (39,5%) kao posledice bacanja hrane po biološku raznolikost. I kod ispitanika starosti od 26 do 35 godina takođe su dve navedene kategorije procentualno najzastupljenije, ali približno dvostruko manje. I kod naredne starosne grupe (36–45), disbalans vrsta i ugroženost vrsta beleže najveću zastupljenost, ali dotični procenti su u dodatnom padu. Kod ispitanika od 46 do 55 godina dolazi

samo do obrtanja procentualne zastupljenosti dve prvorangirane kategorije, ugroženost vrsta (18,9%) sada prednjači u odnosu na disbalans vrsta (13,4%). Kod ispitanika između 56 i 65 godina starosti imamo daleko najveći procenat (62,9%) izostanka navođenja posledica bacanja hrane po biodiverzitet. Najzad, najstariji ispitanici se izdvajaju po tome što prvenstveno u razmnožavanju štetočina i trovanju vide posledice bacanja hrane po životnu raznolikost.

Ispitanici iz domaćinstava s najnižim prihodima najčešće (19%) navode razmnožavanje štetočina kao posledicu bacanja hrane po biodiverzitet. Ugroženost vrsta kao posledicu bacanja hrane navodi svaki četvrti ispitanik iz sledećeg po redu prihodovnog razreda. Disbalans vrsta je na prvom mestu po zastupljenosti (17,7%) među ispitanicima iz srednjeg prihodovnog razreda. Ispitanici iz domaćinstava koja primaju 120.000 do 180.000 mesečno daleko najviše ugroženost vrsta vide kao posledicu bacanja hrane po biološku raznovrsnost. Najzad, oni iz najvišeg prihodovnog razreda beleže najveći procenat (26,8%) kod odgovora: disbalans vrsta.

Odista je mali broj u pitanju, no značajno je da svi ispitanici sa osnovnom školom nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po biodiverzitet. Ništa manje važno je da se na drugom i trećem mestu po procentu izostanka navođenja posledica nalaze ispitanici s masterom (57,1%) i doktoratom (47,9%). Ispitanici s visokom školom daleko najviše navode izumiranje vrsta (20,8%), dok ispitanici s fakultetom prevashodno i podjednako (oko 25%) vide ugroženost vrsta i njihov disbalans kao posledicu bacanja hrane. Ispitanici s masterom skoro dvostruko više od opšteg proseka navode disbalans vrsta (31,2%). Najposle, među ispitanicima s doktoratom prednjači odgovor trovanje (35,6%) kao posledica bacanja hrane po biološku raznovrsnost.

UPRAVLJANJE OTPADOM

I u slučaju ovog aspekta, broj potvrdnih odgovora na pitanje da li su im poznate posledice bacanja hrane po upravljanje otpadom nije veći od 30%. Ovde je najveći procenat ispitanika, bezmalo je polovina u pitanju, koji nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po upravljanje otpadom. Među onima koji su naveli određenu posledicu, daleko je najviše onih (27,2%) koji u zagađenju zemljišta vide krupnu posledicu bacanja hrane po upravljanje otpadom. Nerazvrstavanje otpada je druga po redu posledica bacanja hrane, i jedina koja još ide iznad 10% zastupljenosti. Svaka od preostalih kategorija (veća potrošnja resursa, širenje zaraze i retkost kompostiranja) ne ide iznad 4%.

Posledice bacanja hrane po upravljanje otpadom	**Procenti**
Zagađenje	27,2
Otpad se ne razvrstava	12,5
Veća potrošnja resursa	3,9
Širenje zaraze	3,9
Kompostira se retko	2,6
Ne znam	49,9
Ukupno	**100,0**

Tabela 20. *Posledice bacanja hrane po upravljanje otpadom (procenti)*

Ono što je prvo uočljivo jeste da značajno veći broj muškaraca (58,2% prema 45,5%) nije naveo nijednu posledicu bacanja hrane po samo upravljanje otpadom. Važna razlika je i u tome što su isključivo žene, i to njih 3,9%, ukazivale da se nedovoljno upotrebljava kompostiranje. Kod svih ostalih kategorija nema varijacija vrednih pomena u odnosu na opšte nalaze.

Skoro dve trećine najstarijih ispitanika, neuporedivo više u odnosu na druge razrede, nije navelo nijednu posledicu bacanja hrane po upravljanje otpadom. Najmlađi ispitanici u zagađenju (26,8%) vide najvažniju posledicu bacanja hrane po naznačeni aspekt. Među ispitanicima od 26

do 35 godina podjednak je broj onih koji posledice bacanja hrane po upravljanje otpadom vide u zagađenju i nerazvrstavanju, u oba slučaja to ide preko 30%. Kod svih ostalih starosnih razreda, bez obzira na varijacije, znatno preteže odgovor: zagađenje.

Sem u jednom slučaju, kod svih prihodovnih grupa najzastupljeniji odgovor je zagađenje kao posledice bacanja hrane po upravljanje otpadom. Pomenuti izuzetak se odnosi na prihodovnu grupu od 120.000 do 180.000 dinara mesečno, u kojoj se nerazvrstavanje otpada najčešće navodi kao posledica bacanja hrane (25,4%). Kod prihodovnog razreda od 120.000 do 180.000 najveći je procenat (59,9%) onih koji nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po upravljanje otpadom.

Kada nalaze posmatramo kroz obrazovnu prizmu, vidimo da gotovi svi obrazovni profili zagađenje najčešće navode kao posledicu bacanja hrane po upravljanje otpadom (oko 27%). Izuzetak su samo ispitanici sa osnovnom školom, gde daleko najveći broj njih nije ni naveo neku određenu posledicu bacanja hrane. Na drugom mestu kod svih obrazovnih grupa po zastupljenosti je da nema razvrstavanja otpada, a kao posledica bacanja hrane po upravljanje otpadom.

UPOTREBA ZEMLJIŠTA

Broj onih koji su odgovorili potvrdno na pitanje da li su upoznati s posledicama bacanja hrane po upotrebu zemljišta iznosi nešto preko 26%. Zdravorazumski zvuči nalaz da su ispitanici zagađenost zemljišta daleko najviše (39,8%) videli kao posledicu bacanja hrane po samu upotrebu zemljišta. Trostruko manje od zagađenosti zemljišta, na drugom mestu po zastupljenosti nalazi se: smanjeni kvalitet i plodnost zemljišta. Sve ostale kategorije (veća potrošnja resursa, đubrište za zemlju i širenje zaraze) ne prelaze više od po 6% zastupljenosti.

Posledice bacanja hrane po upotrebu zemljišta	**Procenti**
Zagađeno zemljište	39,8
Manji kvalitet i plodnost zemljišta	12,7
Veća potrošnja resursa	5,9
Đubrište za zemlju	4,9
Širenje zaraze	1,1
Ne znam	35,6
Ukupno	**100,0**

Tabela 21. *Posledice bacanja hrane po upotrebu zemljišta (procenti)*

Distribucija nalaza na osnovu razlike u polu ispitanika ne pokazuje iole važna odstupanja od opštih nalaza. Da bismo bili nešto precizniji, naglasićemo da je nešto više muškaraca nego žena (14,5% prema 11,8%) koji su naveli da je manji kvalitet i plodnost zemljišta posledica bacanja hrane. Vredan pomena je i nalaz da nešto više žena od muškaraca nije navelo nijednu pripadajuću posledicu (36,5% prema 33,9%).

Kada je posredi zagađenost zemljišta, njega najčešće navode najmlađi (50%) i najstariji ispitanici (45,3%). Manji kvalitet i plodnost zemljišta kao posledicu bacanja hrane po upotrebu zemljišta na-

vodi otprilike svaki četvrti ispitanik od 46 do 55 godina. Kategoriju veća potrošnja resursa najčešće (15,7%) navode ispitanici od 26 do 35 godina. Najzad, među najmlađima (50%) i ispitanicima od 36 do 45 godina (48,3%) najviše je bilo onih koji nisu naveli nijednu konkretnu posledicu.

Ispitanici koji imaju prihode od 120.000 do 180.000 dinara mesečno najčešće navode zagađenost zemljišta kao posledicu bacanja hrane (57,3%). Među ispitanicima iz najvišeg prihodovnog ranga najviše je onih koji kao posledicu bacanja hrane vide manji kvalitet i plodnost zemljišta (19,9%). Ispitanici iz domaćinstava s najvišim mesečnim primanjima prednjače i po procentu onih koji nisu naveli nijednu pripadajuću posledicu bacanja hrane (45%).

Zagađenost zemljišta kao posledicu bacanja hrane najčešće navode ispitanici s visokom školom (51%). Manji kvalitet i plodnost zemljišta mnogo se ređe navodi, a najveći procenat je među ispitanicima s doktoratom (22,7%). Najposle, među ispitanicima sa osnovnom školom natpolovičan je broj onih koji nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po upotrebu zemljišta.

SIROMAŠTVO

Stižemo i do poslednje dimenzije, koja se bitno razlikuje od svih prethodnih. Ukratko, siromaštvo ne spada u domen prirode kao takve, ono je proizvod društvenih konstelacija. Kod ove dimenzije imamo najviše potvrdnih odgovora, jer je više od polovine ispitanika odgovorilo na pomenuti način. U distribuciji nalaza jedna se kategorija natpolovično izdvojila, pa se veći broj gladnih vidi kao posledica bacanje hrane. Mimo kategorija neefikasno trošenje resursa (7%) i nesocijalno i neetički (5,4%), sve ostale nabrojane kategorije odgovora su ispod 5%. Zanimljivo, i ovde imamo znatan broj ispitanika, svaki četvrti, koji nisu naveli nijednu posledicu bacanja hrane po siromaštvo.

Posledice bacanja hrane po siromaštvo	**Procenti**
Više gladnih	58,0
Neefikasno trošenje resursa	7,0
Nesocijalno i neetički	5,4
Produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih	3,1
„Grehota je da se baca hrana“	1,8
Prekomerno trošenje	0,5
Ne znam	24,2
Ukupno	**100,0**

Tabela 22. *Posledice bacanja hrane po siromaštvo (procenti)*

Za dve trećine muških ispitanika, za razliku od nešto više od polovine žena, stvar je jasna: više gladnih je posledica bacanja hrane. Istovremeno, ispitanice više navode neefikasno trošenje resursa kao neželjenu posledicu bacanja hrane po siromaštvo. Kod ostalih kategorija odgovora, koje same po sebi nemaju neku veliku zastupljenost, nema nekih velikih razlika između žena i muškaraca.

Po pravilu, što je ispitanik stariji veća je verovatnoća da će navesti kako je više gladnih posledica bacanja hrane. O tome najbolje svedoči nalaz da je među najstarijom grupom ispitanika njih 75,5% navelo upravo tu posledicu. Neefikasno trošenje resursa se kod većine starosnih razreda, izuzev dve najstarije grupe ispitanika, nalazi na drugom mestu po zastupljenosti, i kreće se oko 10%.

Na kraju, ispitanici između 36 i 45 starosti u najvećem procentu (34,3%) nisu navodili posledice bacanja hrane po siromaštvo.

Dva najniža prihodovna razreda beleže najveći procenat, preko 60%, ispitanika koji su više gladnih naveli kao posledicu bacanja hrane. Pritom, nije u pitanju baš tako velika razlika u odnosu na ispitanike iz onih viših prihodovnih kategorija. Dva najviša prihodovna razreda, s druge strane, imaju najveći procenat ispitanika koji su naveli neefikasno korišćenje resursa i produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih kao posledicu bacanja hrane. Kod svih prihodovnih razreda više od 20% ispitanika nije navelo nijednu posledicu bacanja hrane po siromaštvo, pri čemu taj procenat ide i do približno 35% (ispitanici s prihodima od 80.000 do 120.000).

Uz sva odstupanja, kako raste stepen obrazovanja tako i manji procenat ispitanika navodi kako je više gladnih posledica bacanja hrane. Dok kod ispitanika sa srednjom školom njih 71,4% navodi pomenutu posledicu, to je kod ispitanika s masterom više nego dvostruko manje (33,6%). Imamo pravolinijski rast broja ispitanika koji kao posledicu bacanja hrane navode produbljivanje jaza između bogatih i siromašnih. Na kraju tog kontinuuma imamo 8,6% ispitanika s masterom i 11% njih s doktoratom koji su naveli dotičnu posledicu. O izvesnoj tendenciji možemo govoriti i da s višim stepenom obrazovanja raste procenat ispitanika koji ne navode nijednu posledicu bacanja hrane po siromaštvo.

/SPRE-MNOST NA PROMENU/

Kao što je iz samog podnaslova jasno, u poslednjem odeljku našeg izlaganja pažnja će biti usmerena ka spremnosti ispitanika za promenu navika i ponašanja. S jedne strane, pitaćemo ispitanike o njihovoj **potencijalnoj spremnosti da razvrstavaju otpad od hrane**, i to ukoliko bi postojali pripadajući sistemski preduslovi. S druge strane, ispitanike smo pitali da li će u budućnosti **više pažnje obraćati na smanjenje bacanja hrane.**

SPREMNOST NA RAZVRSTAVANJE OTPADA OD HRANE

Preko 70% ispitanika je nedvosmisleno iskazalo spremnost da razvrstava otpad od hrane, pod pretpostavkom da se uspostavi odgovarajuće sistemsko rešenje. Nasuprot tome, samo je 2,4% ispitanika odrično odgovorilo na upit o ličnoj spremnosti da izmene svoje ponašanje u datom kontekstu. Ostatak ispitanika se rasporedio između dva odgovora (verovatno i možda) pri čemu je prva opcija skoro trostruko zastupljenija.

Da li biste razvrstavali otpad od hrane ukoliko bi postojao odgovarajući sistem za prikupljanje ove vrste otpada?

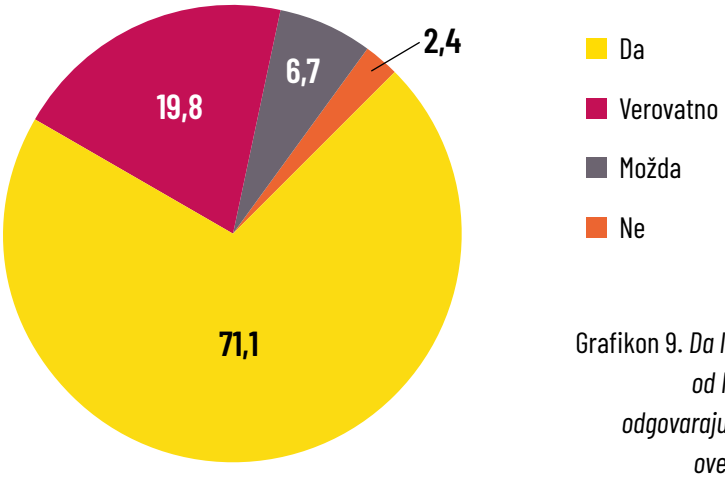

Grafikon 9. *Da li biste razvrstavali otpad od hrane ukoliko bi postojao odgovarajući sistem za prikupljanje ove vrste otpada (procenti)?*

Velika je razlika između žena i muškaraca kada je reč o potvrdnom odgovoru na pitanje o spremnosti na razvrstavanje otpada od hrane (79,1% prema 61,9%). S druge strane, samo 0,9% žena je odrično odgovorilo na naznačeno pitanje, dok to kod muškaraca iznosi četvorostruko više

(4,1%). Iz ova dva nalaza može se izvesti zaključak da su ispitanice pokazale veću spremnost na promenu u pravcu ekološki korisnijeg ponašanja.

Najstariji ispitanici pokazuju najveći stepen spremnosti da prihvate razdvajanje otpada od hrane, ako se to sistemski ustanovi. Za razliku od njih, gde imamo i preko 80% potvrdnih odgovara, među ispitanicima od 36 do 45 godina starosti to iznosi samo 55%. Istovremeno, među najmlađim ispitanicima najveći je procenat (7,7%) onih koji su odrično odgovorili na pitanje o spremnosti da razvrstavaju otpad od hrane. Najposle, skoro svaki treći ispitanik od 36 do 45 godina starosti se opredelio da odgovori verovatno, a sličan procenat tog odgovora imaju i ispitanici od 26 do 35 godina.

Ispitanici iz dve najviše prihodovne kategorije beleže najveći procenat potvrdnih odgovora (iznad 78%) na pitanje da li bi razvrstavali otpad od hrane. S druge strane, među ispitanicima iz najnižeg prihodovnog razreda imamo najviše onih koji su dali odričan odgovor na naše pitanje (4,4%). Među ispitanicima iz dva prihodovna razreda (50.000–80.000 i 80.000–120.000) najviše je onih, oko 25%, koji bi verovatno i razvrstavali otpad od hrane kada bi se stvorili institucionalni preduslovi.

Od ispitanika s fakultetom počinje vidan rast potvrdnih odgovora na pitanje o spremnosti na razdvajanje otpada od hrane, a taj rast svoj vrhunac ima kod onih s masterom (81,3%) i doktoratom (85,2%). Daleko najveći procenat ispitanika koji su odrično odgovorili imamo među onima sa osnovnom školom (8,7%). Onih koji su odgovorili verovatno najviše je među ispitanicima koji su završili srednju i visoku školu. Najzad, izdvaja se i nalaz da je skoro 23% ispitanika sa osnovnom školom odgovorilo kako je možda spremno da razvrstava otpad od hrane.

Tri prigradske opštine (Surčin, Barajevo i Lazarevac) beleže najveći procenat ispitanika (više od 84%) koji su potvrdno odgovorili. Ukupno, prigradske opštine, za nekoliko procenata, imaju veći procenat ispitanika koji su izrazili načelnu spremnost da razdvajaju otpad od hrane (73,9% prema 70,4%). I kod odričnih odgovora blago preimućstvo je na strani ispitanika iz prigradskih zona. Među ispitanicima iz opština Sopot, Obrenovac i Zvezdara procentualno je najviše onih, preko 7%, koji su iskazali nespremnost da razdvajaju otpad od hrane.

BUDUĆE PONAŠANJE U VEZI S BACANJEM HRANE

Smatramo neophodnim da se izlaganje istraživačkih nalaza završi pitanjem da li će ispitanici u budućnosti više obraćati pažnju na smanjenje bacanja hrane. Njih 63,6% nema u vezi s tim nikakvu dilemu, oni će u budućnosti više voditi računa o smanjenju bacanja hrane. Nasuprot tome, svaki dvadeseti ispitanik nema u tom smislu nameru da više obraća pažnju. Najzad, više od 20% ispitanika verovatno će u budućnosti više voditi računa o smanjenju bacanja hrane.

Da li ćete u budućnosti obratiti više pažnje na smanjenje bacanja hrane?

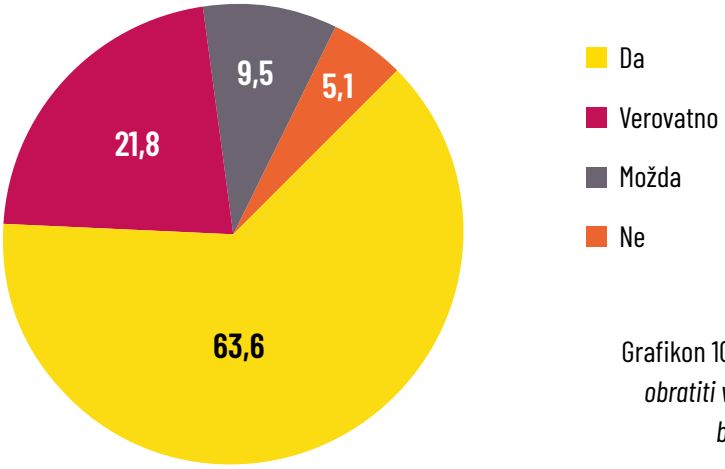

Grafikon 10. *Da li ćete u budućnosti obratiti više pažnje na smanjenje bacanja hrane (procenti)?*

Saglasno sa spremnošću na razvrstavanje otpada od hrane, žene iskazuju veću spremnost od muškaraca da u budućnosti više usmere svoju pažnju na smanjenje bacanja hrane (67,7% prema 59%). Kada su posredi ispitanici koji su odrično odgovorili na pitanje li će u budućnosti obratiti više pažnje na smanjenje bacanja hrane, tu je među muškarcima nešto veći procenat (5,7% prema 4,6%).

Među starijim ispitanicima, a pre svega onima koji imaju 65 i više godina (78,5%), najviše je onih koji su odgovorili da će u budućnosti više obratiti pažnju na to da smanje bacanje hrane. Istovremeno, među ispitanicima od 26 do 35 i onima od 36 do 45 godina procenat potvrdnih odgovora je ispodpolovičan. S druge strane, među starijim kategorijama je i veći procenat odričnih odgovora, tako da on iznosi čak 10,2% kod ispitanika između 56 i 65 godina starosti.

Nema neke bitnije razlike u procentima pozitivnih odgovora kada se nalazi posmatraju po prosečnim mesečnim prihodima domaćinstava ispitanika. Izvestan izuzetak predstavljaju ispitanici iz srednjeg prihodovnog razreda, gde procenat onih koji su potvrdno odgovorili pada ispod 60%. Ono što je važno primetiti jeste da je među dva najniža prihodovna razreda veći procenat (iznad 7%) ispitanika koji su odrično odgovorili na pitanje o spremnosti da u budućnosti usmere pažnju na smanjenje bacanja hrane.

Među ispitanicima s fakultetom (67%), srednjom školom (66,1%) i masterom (64,2%) najveći je procenat potvrdnih odgovora, a najmanji procenat beleže ispitanici s visokom školom (52,9%). Nasuprot tome, izrazito je veliki procenat (17,5%) odričnih odgovora među ispitanicima sa osnovnom školom. Najzad, među ispitanicima s doktoratom imamo preko 30% onih koji su odgovorili verovatno, na pitanje da li će ubuduće više obraćati pažnju na smanjenje bacanja hrane.

Približan je procenat ispitanika iz gradskih i prigradskih zona koji su pozitivno odgovorili na pitanje da li će ubuduće više obraćati pažnju na smanjenje bacanja hrane, s tim da oni iz prigradskih naselja malo pretežu (66,3% prema 63%). Kada je posredi procenat odričnih odgovora, još je izrazitija prevaga ispitanika iz prigradskih zona (9,6% prema 4%). Sve u svemu, više je do varijacija u procentima nego do suštinskih razlika u distribuciji nalaza između ispitanika iz prigradskih i gradskih opština.

/ZAVRŠNA REČ/

Korona virus se useca u višeslojnu praksu bacanja hrane, ali u nešto manjoj meri od očekivanog. Videli smo kako je postojala tendencija da se vrate nekadašnje potrošačke navike kako se pandemija, u talasima, stišavala i postajala tegobni deo naše svakodnevice. Iz svega se može zaključiti da na ponašanje građana ne utiče samo jedan činilac, bez obzira koliko on, u jednom trenutku, bio sveprisutan.

Istraživački nalazi to nedvosmisleno pokazuju, neophodno je da se građani što više i temeljitije upute u zadatu problematiku. Kao retko koja tema i problem, bacanje hrane predstavlja nešto oko čega se, računamo, može postići visok stepen društvenog konsenzusa. Postoji veliki prostor da se unapredi znanje građana, kao i da se građani podstaknu na svrhovito delovanje u pravcu manjeg bacanja hrane.

Bez sinergije znatno veće informisanosti i podsticanja građana od strane raznih državnih organa, društvenih ustanova i medija, teško da će se doći do nekog sistematičnog i postojanog rešenja. Da bi strategija bila plodotvorna, valja voditi računa o svim razlikama koje se javljaju u raznim segmentima društva.

Jasno je da strategija povodom prakse bacanja hrane mora biti sveobuhvatna i da se mora nepopustljivo braniti. Previše je proverenih i delotvornih mehanizama, iskustava i formula koji nam stoje na raspolaganju da bismo mogli opravdati naše nedelovanje. Bez suvišnog odlaganja valja nam na najmanju moguću meru svesti socio-ekonomski, moralno i ekološki neprihvatljivu praksu bacanja hrane.

Spisak tabela:

Tabela 1. Polna struktura ispitanika (brojevi i procenti)

Tabela 2. Broj članova domaćinstva (procenti)

Tabela 3. Mesečni prihodi domaćinstva (u RSD, procenti)

Tabela 4. Starosna struktura (procenti)

Tabela 5. Stepen obrazovanja (procenti)

Tabela 6. Opština življenja (procenti)

Tabela 7. Prosečno mesečno naručivanje namirnica pre i tokom pandemije COVID-19 (procenti)

Tabela 8. Prosečno mesečno naručivanje hrane pre i tokom pandemije COVID-19 (procenti)

Tabela 9. Pre nego što odete u nabavku namirnica, koliko često uradite sledeće (procenti):

Tabela 10. Kada odlažete hranu, šta praktikujete od aktivnosti (višestruki odgovori, procenti)?

Tabela 11. Ko u vašem domaćinstvu uobičajeno priprema hranu (procenti)?

Tabela 12. Da li je došlo do promene osobe koja priprema hranu usled uvođenja rada od kuće tokom pandemije COVID-19 (procenti)?

Tabela 13. Najčešći razlozi za bacanje jestivih delova hrane u vašem domaćinstvu (višestruki odgovori, procenti)?

Tabela 14. Najčešći razlozi zbog kojih ne bacate jestive delove hrane (višestruki odgovori, procenti)?

Tabela 15. Da li pripremate tradicionalna i/ili kreativna jela kako biste smanjili bacanje hrane (višestruki odgovori, procenti)?

Tabela 16. Koliko se slažete sa sledećim stavovima (procenti)?

Tabela 17. Posledice bacanja hrane po klimatske promene (procenti)

Tabela 18. Posledice bacanja hrane po vodne resurse (procenti)

Tabela 19. Posledice bacanja hrane po biodiverzitet (procenti)

Tabela 20. Posledice bacanja hrane po upravljanje otpadom (procenti)

Tabela 21. Posledice bacanja hrane po upotrebu zemljišta (procenti)

Tabela 22. Posledice bacanja hrane po siromaštvo (procenti)

Spisak grafikona:

Grafikon 1. Da li kupujete više hrane sada nego pre pandemije COVID-19 (procenti)?

Grafikon 2. Da li bacate više jestivih delova hrane sada nego pre pandemije COVID-19 (procenti)?

Grafikon 3. Koliko često kupujete hranu neplanirano (procenti)?

Grafikon 4. Koji su najčešći razlozi za neplaniranu kupovinu hrane (višestruki odgovori, procenti)?

Grafikon 5. Koliko često se u vašem domaćinstvu priprema hrana/glavni obrok (procenti)?

Grafikon 6. Koliko često se u vašem domaćinstvu kupuje kuvana hrana/gotova jela (procenti)?

Grafikon 7. Koliko često se jestivi delovi hrane u vašem domaćinstvu bacaju (procenti)?

Grafikon 8. Svaki put kada bacite hranu, koliku količinu hrane u proseku bacite (procenti)?

Grafikon 9. Da li biste razvrstavali otpad od hrane ukoliko bi postojao odgovarajući sistem za prikupljanje ove vrste otpada (procenti)?

Grafikon 10. Da li ćete u budućnosti obratiti više pažnje na smanjenje bacanja hrane (procenti)?

Beograd, septembar 2021. godine | www.cuzs.org.rs